

QUO VADIS

**Notitie gebouwenbeheer
Heilige Jacobus de Meerdere parochie
Noordwest Friesland**

Commissie "Bezit & Beheer" bestaande uit een vertegenwoordiger uit iedere parochielocatie (Dronrijp, Franeker, Harlingen, Sint Annaparochie en Terschelling), de secretaris van het kerkbestuur en de professionals van architectenbureau Kijlstra & Brouwer onder voorzitterschap van de heer G. Boekema (architect/bouwkundige).

Quo Vadis

Waarheen gaat gij

Notitie gebouwenbeleid
Parochie Heilige Jacobus de Meerdere

Quo Vadis
notitie gebouwenbeleid
vs. 2.3 – 28.02.2023 | status: def.

Voorwoord

Geachte lezer,

Hierbij ontvangt u het concept gebouwenbeleidsplan van de parochie Heilige Jacobus de Meerdere. De commissie bezit & beheer heeft het afgelopen seizoen 2021-2022 op basis van de 'Notitie Gebouwenbeleid' van het bisdom en in opdracht van kerkbestuur dit plan opgesteld. Daarbij zijn de benodigde gegevens verzameld met betrekking tot de gebouwen, de parochie financiën en het pastoraal beleid. Zo is deze commissie gekomen tot een eerste oriëntatie op de behoefte van gebouwen en op de bestemming van gebouwen.

Dit gebouwenplan is ingebed in een aantal andere ontwikkelingen. Ik noem specifiek: de missionaire parochie, de 'notitie Normatief begroten', de meerjarenvisie van ons bisdom 'Bewaren, beleven en doorgeven van het geloof' en 'de Notitie Gebouwenbeleid.'

MISSIONAIRE PAROCHIE

Pastoor Jochem van Velthoven over missionair begroten: veel parochies zien ambities vastlopen door geldgebrek. Hoe kun je op een andere manier omgaan met de financiën? Een goed rentmeesterschap van bezittingen is een belangrijk element van spiritualiteit van elke persoon, die belast is met leiderschap in parochie en bisdom. Als we altijd blijven begroten met jaarlijks vijf procent minder opbrengsten en drie procent meer kosten, dan krijgen we wat we altijd hebben gehad en teren we verder in op het vermogen. Van zo'n begroting gaat geen ambitie uit en nog belangrijker: het is geen teken van geloof en hoop. Missionair begroten vraagt om keuzes te maken op basis van een sociaal en pastoraal parochieplan. Wat heeft onze parochie nodig om de zendingsopdracht van Jezus waar te maken? Wat hebben wij als parochie werkelijk nodig om te doen wat Jezus ons heeft voorgedaan? Geld, gebouwen en goederen worden opnieuw dienstbaar aan de zendingsopdracht van Christus.'

Bisschop Ron van den Hout: nadenken over de toekomst van onze kerkgebouwen veronderstelt een visie op wat de parochie is, op wat missionaire kerk is. Kerkgebouwen hebben een functie in de nieuwe en missionaire parochie.

NORMATIEF BEGROTEN

Het bisdom wil de besturen helpen met de notitie 'Normatief begroten.' Hierin worden richtlijnen gegeven voor de omvang van het pastorale team in relatie tot het aantal parochianen en de vertaling van deze kosten en andere relevante kostenposten. Het bestuur krijgt zo inzicht hoe de kosten zich verhouden tot die in andere parochies en welke kosten relatief bovenmatig en welke ondergeschoven aanwezig zijn.

Het kerkbestuur heeft voor 2022 een normatieve begroting volgens dit model opgesteld en moet helaas concluderen, dat zowel de personele kosten, kosten beheer gebouwen en overige kosten leiden tot grote structurele tekorten. Oftewel we geven jaarlijks te veel uit in relatie tot onze inkomsten.

Het bestuur heeft de ambitie uitgesproken een normatieve begroting 2023 op te stellen, waarbij we niet meer uitgeven dan er binnenkomt. Dat laatste is ook een duidelijke opdracht vanuit het bisdom. Mocht het voor 2023 niet geheel lukken, dan

wel deze doelstelling te behalen in een meerjarenplanning. De begroting moet in de woorden van pastoor Jochem van Velthoven een teken van geloof en hoop zijn en het pastoraal parochieplan faciliteren en financieren.

BEWAREN, BELEVEN EN DOORGEVEN VAN HET GELOOF

Het meerjarenplan van ons bisdom meldt: Het bisdom maakt zich zorgen over een erfenis die we hebben meegekregen uit de laatste eeuwen en decennia. Een prachtige schat die spreekt van 'Geleefd Geloof'. Tegelijk kan dit erfgoed een last worden als de kerkelijke betrokkenheid daalt. We hebben er niet om gevraagd, maar we moeten onder ogen zien, dat de lasten te zwaar worden. Het is de realiteit.

NOTITIE GEBOUWENBELEID

Naast de notitie 'Normatief begroten', de meerjaren notitie 'Bewaren, beleven en doorgeven van het geloof' kwam het bisdom in augustus 2021 met de 'Notitie Gebouwenbeleid.' Het bisdom heeft een duidelijke opdracht naar de kerkbesturen na de fusie van 2012-2013 om keuzes te maken, die leiden tot het langjarig gezond houden van de financiën van de parochie. Hierbij worden alle facetten van de financiën van de parochie bekeken. Eén van de belangrijkste bezittingen van de parochie zijn de gebouwen. Tegelijkertijd vormen zij ook één van de belangrijkste kostenposten.

COMMISSIE BEZIT EN BEHEER

Voor een deskundige en goede aanpak volgens de gestelde procedures heeft het kerkbestuur na het verschijnen van de notitie 'Gebouwenbeheer' een commissie bezit & beheer aangesteld. De commissie bestaat uit voorzitter Gerke Boekema, een vertegenwoordiger uit iedere parochielocatie, de secretaris van het kerkbestuur en professionals van architectenbureau Kijlstra & Brouwer.

CONCEPT GEBOUWENBELEIDSPLAN

In dit concept gebouwenbeleidsplan wordt inzichtelijk gemaakt welke kosten en opbrengsten met welk type gebouw gepaard gaat. Daarnaast zijn deze gegevens afgezet tegen de kengetallen van onze parochie betreffende het aantal parochianen, het kerkbezoek, de vrijwilligers enz. Dit concept gebouwenbeleidsplan is voor het kerkbestuur van groot belang bij het maken van keuzes met betrekking van de kerkgebouwen en andere parochiële gebouwen.

Het doel van het opstellen van dit plan is het verkrijgen van inzicht in de behoefte aan plaatsen om te vieren in relatie tot demografische ontwikkelingen binnen de parochie en de mogelijkheid deze in stand te houden. Het sluiten van kerken is geen doel op zich, maar het zal onvermijdelijk zijn, dat er in onze parochie keuzes gemaakt moeten worden op dit punt.

DANK

Ik wil de commissie bezit & beheer bedanken voor hun inzet en het vele werk dat is verzet onder de bezielende en deskundige leiding van de voorzitter van deze commissie. We gaan nu naar een volgende fase: de presentatie van dit conceptplan aan onze parochianen op alle locaties.

Clemens van der Zwet,
vice-voorzitter

Voorwoord		2
Inhoudsopgave		5
Inleiding (traject en doorlooptijd proces)		6
samenvatting en eindadvies		8
hoofdstuk 1	- Landelijke ontwikkelingen en demografie als achtergrond en context	10
hoofdstuk 2	- Beknopte historie samenstellende locaties	15
hoofdstuk 3	- Monumentale waarden van de kerken en inventaris	24
hoofdstuk 4	- Onderhoudstoestand van de kerken	26
hoofdstuk 5	- Fysieke gegevens locaties	28
hoofdstuk 6	- Vitaliteit van de locaties	31
hoofdstuk 7	- financiën - exploitatie van de 5 locaties	33

bijlage:

Waarderingscores, zoals opgesteld door **BDM**, bureau voor **B**ouwhistorisch onderzoek, **D**ocumentatie en historische nederzettingen**M**orfologie

Inleiding

Dit onderzoek is uitgevoerd in reactie op een daartoe strekkend verzoek van het bisdom Groningen-Leeuwarden, verwoord in de notitie gebouwenbeleid van augustus 2021. De notitie gebouwenbeleid is een vervolgstap in het proces 'Kwetsbaar en Hoopvol'. In de eerste stap daarin zijn nagenoeg alle parochies gefuseerd tot grotere eenheden. Waren er in 2001 nog 84 parochies in het bisdom, anno 2022 zijn dat er nog 20. Een daarvan is de parochie van de H. Jacobus de Meerdere, bestaande uit de locaties St. Annaparochie, Dronrijp, Franeker, Harlingen en Vlieland /Terschelling.

Het voorliggende, majeure probleem is het financieel gezond houden van de exploitatie van de parochie. Teruglopende inkomsten uit de acties Kerkbalans, collectes en mogelijke andere bronnen van inkomsten, maken dat het steeds moeilijker wordt om te komen tot een sluitende financiële huishouding. Met de huidige gegevens betekent dit voor de begroting 2023 dat de parochie van de Heilige Jacobus de Meerdere een tekort kent van € 80.000,-. Dit bedrag zal naar verwachting bij ongewijzigd beleid verder oplopen. Naast de personele kosten vormen de gebouwen een grote kostenpost. Het Bisdom gaat hierbij er vanuit dat deze tot 30% van het begrotingstotaal dienen te zijn.

In dit onderzoek wordt inzicht gegeven in de navolgende grootheden:

- beknopte geschiedenis van de respectievelijke locaties;
- monumentale waarde van de kerken en inventaris;
- onderhoudstoestand van de kerken;
- fysieke gegevens van de locaties;
- vitaliteit van de locaties (i.c. kerkbezoek);
- financiën;
- exploitatie van de 5 locaties;

Concreet gaat het dan om de locaties St. Annaparochie, Dronrijp, Franeker, Harlingen en Terschelling. Het gaat niet uitsluitend om sec de kerkgebouwen, maar steeds om het geheel waar de kerk deel van uitmaakt. Pastorieën, vergaderzalen, bijgebouwen e.d. behoren tot het zelfde complex en worden betrokken in de beschouwingen. De gemeenschap op Vlieland heeft geen eigen gebouw en blijft daarom in dit verband buiten beschouwing.

Doel van dit rapport is het inzichtelijk maken van de huidige situatie en een advies te geven aan het parochiebestuur voor besluitvorming in dit stuk van zaken. De eerste opzet was ook om te kijken naar mogelijke herbestemming van de kerkgebouwen in de parochie. Dit punt ten aanzien van kansen en mogelijke herbestemming van de kerkgebouwen zal in dit rapport niet kunnen worden beantwoord. Uitgangspunt hierbij dient naar de mening van de commissie te zijn dat de lokale gemeenschappen hierbij nadrukkelijk worden betrokken. Deze gesprekken zijn echter om moverende redenen vooreerst uitgesteld. Vraag die in dit verband daarbij kan worden gesteld is in hoeverre een mogelijke herbestemming van doorslaggevend belang kan zijn bij de te maken keuzes. Naar de overtuiging van de commissie en het parochiebestuur is een keuze voor herbestemming in deze, niet zozeer leidend maar een vervolg op eerder gemaakte keuzes. Op voorhand is wel duidelijk dat de kansen voor een verantwoorde herbestemming van de

monumentale kerken in Harlingen en Dronrijp moeilijker liggen dan die van de niet-monumentale kerken. Overigens zullen de onderzoeken voor kansen c.q. mogelijkheden voor alle kerken van de parochie in 2023 wel worden uitgevoerd,

In het verloop van de samenstelling van dit rapport is overigens ook gebleken dat op de locatie Terschelling een eigen en autonoom karakter is ontstaan en deze locatie zich daarmee lijkt te onttrekken aan het verantwoordelijke bestuur.

De informatie in dit rapport moet het kerkbestuur de noodzakelijke informatie aanreiken om te komen tot verantwoorde beslissingen. Eerder heeft het kerkbestuur expliciet uitgesproken het sluiten van kerkgebouwen zeker niet te zien als doel, maar de toekomst van parochie als geheel, maar ook op plaatselijk niveau, te borgen. Dit neemt niet weg dat er pijnlijke besluiten genomen moeten worden. Naast de rationele benadering die in dit onderzoek plaatsvindt, zullen ook andere aspecten als emotie, beleving en gevoel een rol spelen. In dit rapport wordt daar geen aandacht aan besteed. Echter, in de procesgang, zullen parochianen en betrokkenen zo veel mogelijk betrokken worden bij de uiteindelijke besluitvorming, om zo te komen tot breed gedragen besluit.

Het rapport zelf bestaat uit één deel met daarbij per locatie een bijlage (totaal 5 bijlagen) met daarin algemene informatie, achtergronden en de onderbouwing van gegevens.

Voor wat betreft de planning zal sprake zijn van een drietal fasen:

Oriëntatie fase	(gereed eind 2022);
Vaststelling fase	(gereed uiterlijk juni 2023);
Uitvoeringsfase	(gereed eind 2030);

Samenvatting en eindadvies

Voor de bepaling van dit eindadvies zijn, naast de context van demografische ontwikkelingen, van de 5 locaties de navolgende aspecten in beeld gebracht.

- geschiedenis en monumentale waarde van de kerken en inventaris;
- onderhoudstoestand van de kerken;
- fysieke gegevens van de locaties en vitaliteit van de locaties (i.c. kerkbezoek, gebruiksfrequentie);
- financiën c.q. exploitatie van de 5 locaties;

In de aanloop van dit rapport is geconstateerd dat het, kijkend naar de problematiek, niet uit te sluiten valt dat er een of meerdere gebouwen gesloten moeten gaan worden. Een kerk sluiten is overigens iets anders dan een kerk slopen. Bovendien is het nadrukkelijke uitgangspunt van het bestuur dat op iedere locatie een mogelijkheid voor samenkomst blijft, in welke vorm dan ook. Vanuit de gedachte dat sluiting aan de orde kan komen, is nog niet gekeken naar de mogelijkheden van herbestemming van de locatie(s). Deze mogelijkheden zijn sterk afhankelijk van de plaatselijke situatie en juist hierbij dienen de lokale gemeenschappen goed te worden betrokken. De mogelijkheid van herbestemming is op voorhand echter niet bepalend geacht.

Wanneer de genoemde factoren worden gewogen, is de conclusie van de commissie dat het handhaven van alle 5 kerken in de huidige vorm niet mogelijk is. Na discussie is een volgorde bepaald waarbij de locaties van achtereenvolgens St. Annaparochie, Terschelling en Franeker het eerst in aanmerking moeten komen voor sluiting. De kerken en gebouwen in Harlingen en Dronrijp blijven derhalve vooralsnog buiten beschouwing. De gezamenlijke exploitatie van deze resterende 2 locaties ligt onder de 30% norm van de inkomsten. Wanneer daarnaast de locatie Franeker wordt gehandhaafd komt de exploitatie daarmee ca. € 15.000,- boven de gestelde 30% norm. Naar de mening van de commissie moet desondanks de inzet er op gericht zijn de locatie Franeker te handhaven en te zoeken naar andere middelen om deze exploitatie mogelijk te maken. Bovendien gaat vanuit het gegeven van 3 te sluiten kerken een dermate defaitistisch signaal uit dat het voortbestaan van de gehele parochie daarmee onder druk wordt gezet. Opbrengsten na het afstoten en herbestemmen van de locaties St. Annaparochie en Terschelling zouden mogelijk deels kunnen dienen als aanvullend dekkingsmiddel en/of om in te zetten om de exploitatie van de andere locaties te verbeteren. Tevens doet de commissie de suggestie om te verzekerde waarde en daarmee de hoogte van de jaarlijkse premie te herijken, vanuit de gedachte dat na een calamiteit herbouw in zijn huidige vorm niet reëel is.

De mogelijkheden om lokaal te kunnen blijven samenkomen voor de af te stoten locaties zullen moeten worden betrokken bij de herbestemming van die locaties. In het scenario, dat naar de toekomst toe ook Franeker zal moeten sluiten geeft de commissie het advies om in die situatie in ieder geval het parochiecentrum in Franeker daarvoor te handhaven. Als suggestie in het algemeen geldt daar waar mogelijk verbinding te zoeken met andere lokale geloofsgemeenschappen bijvoorbeeld de Protestantse Kerk Nederland (PKN) voor gezamenlijk gebruik van

één gebouw, temeer daar ook de PKN en andere geloofsgemeenschappen te maken hebben met eenzelfde problematiek.

Voor wat betreft de locaties Harlingen en Dronrijp adviseert de commissie ook een herbestemmingsonderzoek om zo bijvoorbeeld de pastorie van de locatie Harlingen anders in te zetten, en daarmee ook die exploitatie te verbeteren, richting gestelde 30% norm. Ook verduurzaming van de te handhaven locaties (isolatie, PV-panelen e.d.) kan bijdragen aan de verbetering van de exploitatie.

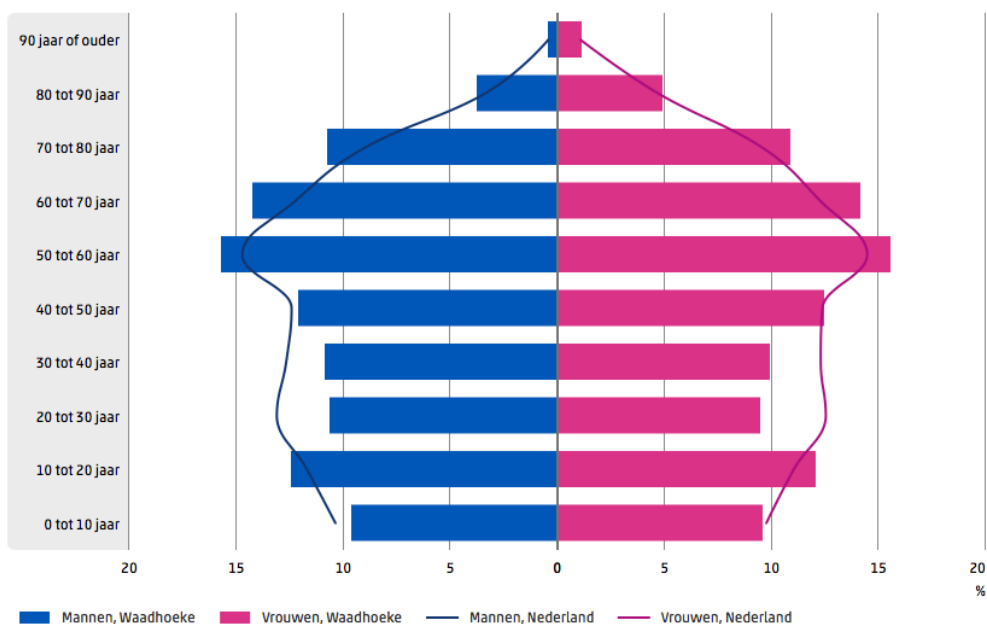
Met deze bevindingen kan het onderzoek naar mogelijke herbestemming ook gericht worden ingezet en afhankelijk van de resultaten daarvan moet successievelijk worden gekomen tot een sluitende begroting. Bij herbestemming dient aandacht te zijn voor zover mogelijk de vorming van structurele bronnen van inkomsten (huur, erfpacht).

Franeker, 28 februari 2023

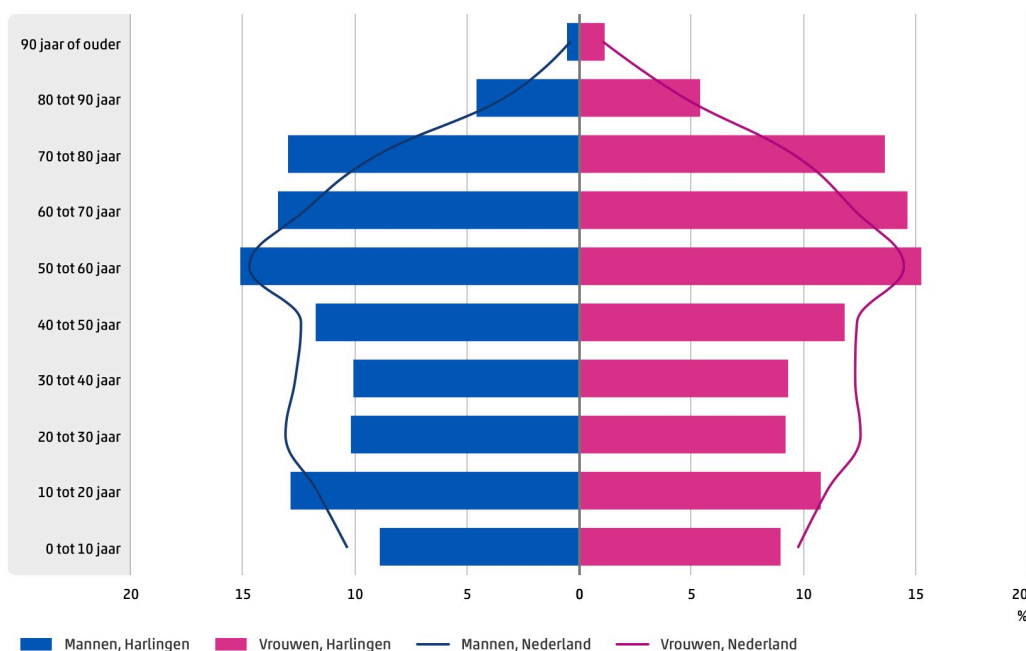
Hoofdstuk 1 - Landelijke ontwikkelingen – demografie

Dit hoofdstuk is bedoeld als context van en achtergrond bij de voorliggende problematiek. De Parochie van de Heilige Jacobus de Meerdere strekt zich uit over de burgerlijke gemeenten Harlingen en De Waadhoeke. De bevolkingsopbouw in deze gemeenten is in onderstaande afbeeldingen weergegeven:

Leeftijdsopbouw, Waadhoeke, 2021

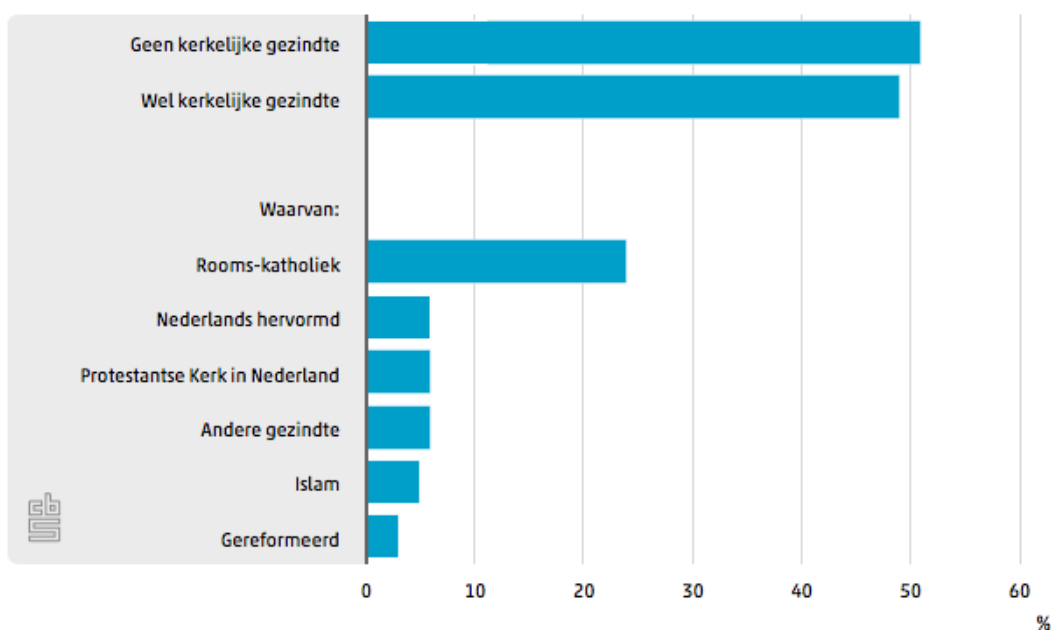

Leeftijdsopbouw, Harlingen, 2021

Uit de beide afbeeldingen blijkt dat het aandeel mannen en vrouw en de leeftijd van 20 tot 50 jaar onder het landelijke cijfer ligt, terwijl de categorie van 60 tot 80 jaar duidelijk hoger ligt. Ook het aantal jonge kinderen van 0-10 jaar blijft achter bij het landelijke cijfer. De vergrijzing tekens zich hiermee af. Dit betreft slechts de leeftijdsopbouw, maar een ander wezenlijk aspect in deze is de religieuze betrokkenheid. Op gemeenteniveau zijn hiervan geen cijfers gevonden, maar landelijk is wel zicht op deze betrokkenheid en de ontwikkelingen daarin.

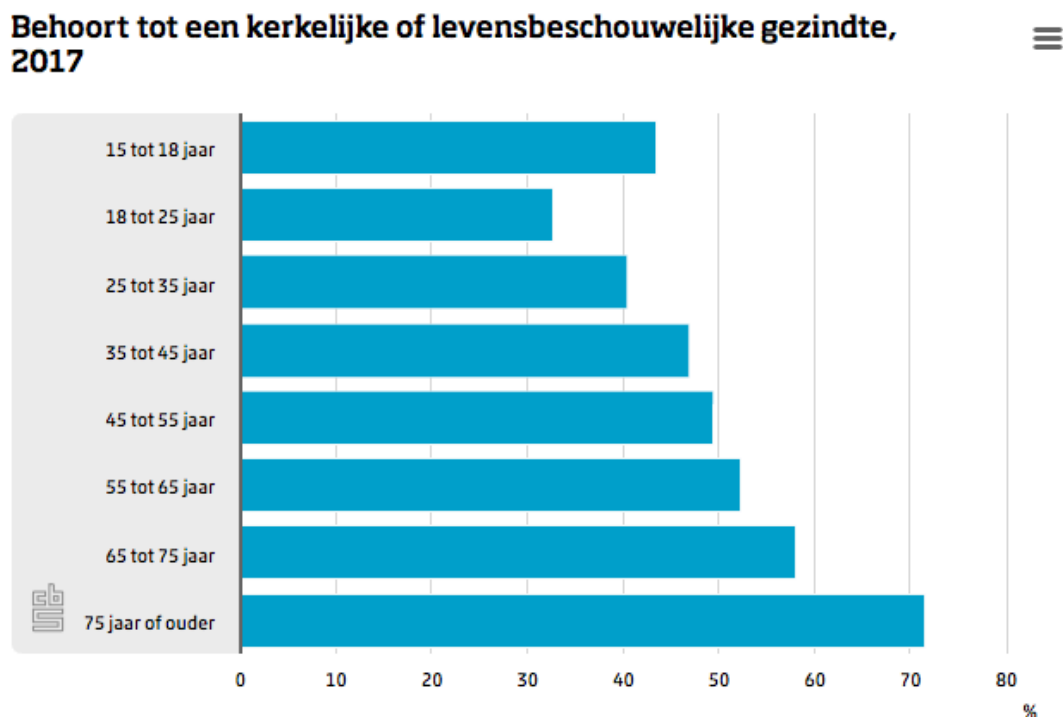
Behoort tot een kerkelijke of levensbeschouwelijke gezindte, personen vanaf 15 jaar, 2017

Voor het eerst rekent een meerderheid van de Nederlandse bevolking zich niet tot een religieuze groepering. In 2017 gaf minder dan de helft (49 procent) van de bevolking van 15 jaar of ouder aan tot een religieuze groep te behoren. Een jaar eerder was dat nog de helft en in 2012 behoorde nog ruim de helft (54 procent) tot een religieuze groepering. Dit blijkt uit nieuwe cijfers van het CBS uit het onderzoek Sociale samenhang en welzijn.

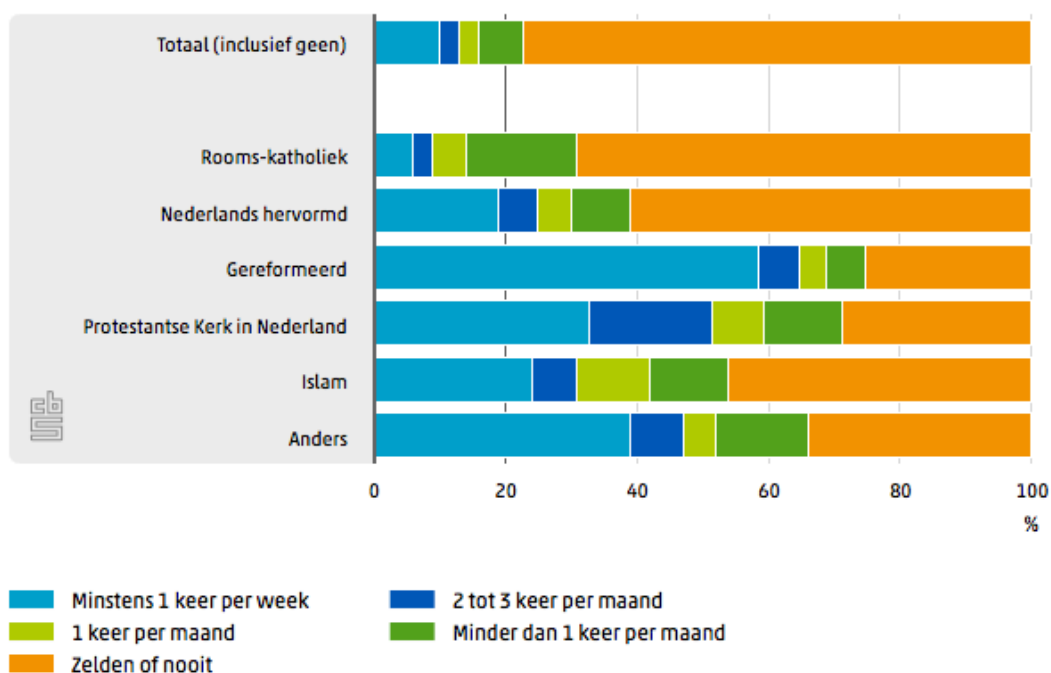
In 2017 was 24 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder rooms-katholiek. Verder was 15 procent protestant: 6 procent gaf aan Nederlands hervormd te zijn, 3 procent gereformeerd en 6 procent zei te behoren tot de Protestantse kerk in Nederland (PKN). Daarnaast was 5 procent vorig jaar moslim en gaf 6 procent aan tot een 'andere' religieuze groep te behoren, zoals de joodse of boeddhistische.

Kijkend naar de leeftijdsopbouw van de groep behorend tot een kerkelijk of levensbeschouwelijk gezindte, geeft dat het volgende beeld:

Onderstaande afbeelding geeft landelijk inzicht in het kerkbezoek, waarbij de oranje kleur ('zelden of nooit') de overhand heeft.

Bezoekt regelmatig religieuze diensten, personen vanaf 15 jaar, 2017

In het artikel van het CBS in de statistische trends 'wie is religieus en wie niet?' uit 2018 van Hans Schmeets is de conclusie als volgt:

Katholieken vormen met 24 procent de grootste geloofsgroep in Nederland. Het aandeel dat regelmatig naar de kerk gaat ligt bij deze groep met 18 procent veel lager dan bij de andere geloofsrichtingen. Dit betekent dat ook in 2017 onder katholieken nog veel randkerkelijken zijn: ze beschouwen zichzelf weliswaar als katholiek, maar brengen dat nauwelijks in de praktijk door het regelmatig bijwonen van een kerkdienst. Protestanten vormen met 15 procent de tweede grote geloofsrichting. De kerkgang ligt hier een stuk hoger dan bij de katholieken. Van de gereformeerden gaat 65 procent regelmatig naar de kerk, bij de PKN-ers is dat 58 procent en van de hervormden 28 procent. De islam is met een aanhang van 5 procent van de bevolking van 15 jaar en ouder de derde geloofsgroep. Van de moslims gaat 42 procent regelmatig naar een gebedsdienst.

Vrouwen, ouderen, gehuwden en verweduwd personen, lager opgeleiden en mensen met een niet-westerse migratieachtergrond hebben een beduidend grotere betrokkenheid bij religie dan mannen, jongeren, gescheiden en ongehuwde personen, hoger opgeleiden, en mensen met een westerse of Nederlandse achtergrond. Dit globale beeld behoeft echter nadere nuancerings. Zo gaan vrouwen met een Nederlandse achtergrond vaker naar een religieuze dienst, maar is er nauwelijks een sekseverschil bij de groep met een westerse achtergrond en gaat van de niet-westersen een beduidend groter deel van de mannen naar een religieuze dienst.

Uit hetgeen beschreven komt naar voren dat de secularisatie een onomkeerbare trend is in onze huidige, sterk geïndividualiseerde maatschappij, en in de context van de toekomst van kerken als gemeenschap, maar ook van de kerkgebouwen is dat een serieuze dreiging voor het voortbestaan.

Gezien deze ontwikkeling moet naar de toekomst lokaal gerekend te worden op een verdere, teruglopende betrokkenheid en daarmee ook teruglopende inkomsten uit vrijwillige bijdragen. Het verantwoordelijke bestuur zal voortdurend en consequent moeten anticiperen op deze ontwikkeling.

In dit hoofdstuk wordt per locatie enig inzicht geboden in de historie van de samenstellende locaties. Het gaat hierbij niet om een nauwgezette ontstaansgeschiedenis vanaf de reformatie en daarvoor, maar meer over de opkomst en ondergang van de gebouwen die in die geschiedenis een plaats hebben gehad.

Na hervormingsbewegingen binnen Europa werd in 1545 het concilie van Trente gehouden, met als doel de kerkelijk eenheid te herstellen. Binnen de R.K.-kerk werd nu van bovenaf de contrareformatie doorgevoerd, en werden er, mede op aandrang van de koning, nieuwe bisdommen gecreëerd. Deze maatregelen keerden het tij echter niet en in 1566 woedde de beeldenstorm in Friesland. Zo kregen de hervormden in Leeuwarden de drie hoofdkerken en openbare uitoefening van het katholicisme werd verboden. Dit gold ook voor Franeker en Sneek. In Franeker namen de gereformeerden de kerk van de Kruisbroeders (nu de voormalige kapel van het Psychiatrisch Ziekenhuis) en in 1580 de Martinikerk, gebouwd in 1420, in gebruik.

St. Annaparochie

De geschiedenis van de Vicarie van de Verrijzenis des Heren, zoals de parochie van St. Annaparochie officieel heet, is betrekkelijk jong. De vicarie is oorspronkelijk gesticht door de paters Franciscanen die zich in 1933 hadden gevestigd in Drachten. Deze Minderbroeders stelden zich in die tijd tot doel om apostolaatwerk te verrichten en in gebieden waar de kerk al eeuwen was verdwenen nieuwe katholieke gemeenschappen tot ontwikkeling te brengen door het stichten van zogenaamde 'ùthoven'. Bij wijze van experiment wordt in 1940 in St. Jacobiparochie de eerste 'ùthof' gesticht. Dat gebeurde ook in o.a. Burgum, Gorredijk en Oosterwolde. In totaal werden 6 'ùthoven' gesticht.

Een huis aan de Tramstraat, tegenwoordig Van Swietenstraat, in St. Jacobiparochie doet dienst als pastorie en de woonkamer wordt ingericht als kapel. Pater Siardus de Vries is de eerste pastor maar vooral ook ontwikkelingswerker van de nieuwe parochie. In het begin zijn er slechts enkele katholieken, maar geleidelijk groeit de parochie, vaak door gemengde huwelijken en gedurende de oorlog door evacués van elders.

Er is weinig werkgelegenheid en veel armoede en diensgevolge zijn er veel maatschappelijke hulpvragen. Daarom worden in 1949 de eerste gezinsverzorgsters aangetrokken, het begin van de Katholieke Gezinszorg. Zij worden gehuisvest in de woning achter de pastorie. Rond 1950 zijn er zo'n 40 praktiserende katholieken. Op hoogtijdagen komt het voor dat er meer dan 50 mensen bijeen zijn. Sommigen moeten dan een plaatsje zoeken in de vensterbanken, de keuken of de gang. Later wordt bij speciale gelegenheden een zaal van café 't Hoekje afgehuurd.

Tijdens een bezoek aan de kapel door de bisschop is deze afgeladen vol met bijna 60 mensen, en dat moment is in feite het startpunt van nieuwe huisvesting. Als locatie wordt gekozen voor St. Annaparochie. Met hulp van de Bouw- en Gemotiveerde en Geïnspireerde jongeren wordt er gebouwd. In juli en augustus van

1958 zullen in totaal zo'n 200 jongeren de handen uit de mouwen steken en helpen om de bouw mede te realiseren. Op 8 augustus 1958 wordt de eerste steen gelegd met daarop de tekst 'manibus iunctis' (met de handen ineengeslagen). Een comité van oud-parochianen en –gezinsverzorgsters biedt een luidklok aan. Een onbekende gever zorgt voor een tweede klok.

Om de gezinszorg een stabiele basis te geven is veel moeite gedaan om kloosterzusters te bewegen voor het werk van opleiden, coördinatie en uitvoering van de gezinszorg in St. Annaparochie. De zusters van Liefde uit Schijndel komen naar St. Annaparochie en vlak voor de inwijding kan Pater Gideon van der Werf de eerste 3 zusters verwelkomen. In totaal hebben 17 zusters in St. Annaparochie gewoond en gewerkt.

In 1973 wordt een deel van het gebouwencomplex dat bij de kerk en het voormalig zusterhuis hoort verhuurd aan de Stichting Welzijn Ouderen (SWO) en de stichting Gezinsverzorging Noord Friesland. Dit was noodzakelijk om de kerk en de gebouwen in eigen beheer te houden. Er worden concessies gedaan aan het interieur: de banken en het tabernakel worden weggehaald en overgebracht naar Oosterwolde en het doopvont gaat terug naar Dronrijp. De kruiswegstaties worden opgeborgen. Eind 1989 krijgt de SWO een ander gebouw en komt het kerkgebouw weer volledig beschikbaar en wordt de inventaris teruggeplaatst.

Een deel van het voormalige zusterhuis is verbouwd en sinds 2014 in gebruik als opbaarruimte. Tevens is in 2015 de parochiezaal gerenoveerd. Een groot deel van het voormalige zusterhuis staat leeg en verkeert in een slechte staat.

Dronrijp

In Dronrijp waren al heel vroeg in de geschiedenis katholieken. In het Liber Memoriales, een vorm van gedenboek waarin belangrijke gebeurtenissen en feiten van de parochie werden bijgehouden, uit de 19e eeuw, is al sprake van pastoors en kapelaans vanaf 1252. Maar ook daarvoor moeten er al priesters zijn geweest. Het oudste gedeelte van de d'Alde Wite, dateert nl. uit de 11e eeuw.

Na de excommunicatie van Luther door de paus en de daarop volgende kerkelijke en politieke verwickelingen ontstond was de reformatie daar. Zoals ook elders in dit hoofdstuk is beschreven werd het katholicisme een verboden geloof, met alle gevolgen van dien. Als reactie op de reformatie riep de paus in 1545 het concilie van Trente bijeen (dat duurde overigens tot 1563). Te als doel de kerkelijke eenheid te herstellen. Door de paus werd in 1569 Cuneris Petri tot bisschop van Leeuwarden benoemd, met als zetel de St. Vituskerk. van deze kerk resteert thans nog de Oldehove. Ondanks de contrareformatie zette de hervorming door met diverse gewelddadige escalaties als de beeldenstorm (1566), de moord op de paters van Gorkum en de strijd tussen de Geuzen en de Spaanse troepen van Caspar di Robles. Kloosters en kerken werden geplunderd of gingen in vlammen op.

De hervormers, en dan met name de Calvinisten streefden naar kerkelijke alleenheerschappij, uitmondend in een calvinistische staatsgreep, waarbij zij de macht grepen in de Friese landdag door alleen aanhangers van de eigen gezindte op te roepen. De Franciscanen. werden uit Leeuwarden verbannen en de kerken werden ontdaan van alles wat maar enigszins katholiek was.

Kloosters moesten worden verlaten en de katholieke raakte in paniek en velen vluchtten naar elders. Duidelijk was dat de katholieke kerk volledig ontredderd was.

Onder voortdurende druk van vervolging bleef het katholicisme levend in het bijzonder door de inzet van de jezuïeten gevestigd in Leeuwarden en later ook in Franeker. Ook de franciscanen waren daar actief en de onderlinge verhoudingen zorgden ervoor dat de Jezuiten zich terugtrokken uit de regio. In het Liber Memorialis wordt vermeld dat Dronrijp van 1662 tot 1698 is bediend door de Minderbroeders uit Franeker. Na het uiteindelijk ontstaan van de statie Dronrijp worden op 7 juni 1699 in een akte de parochiegrenzen vastgesteld en is daarmee de parochie formeel ontstaan.

Er was toen wel een parochie maar geen kerk. Vieringen vonden plaats bij particulieren en op het slot Gralda in Menaldum. In de zomer van 1700 wordt een schuur in Baijum ingericht als kerk. Dit leidde weer tot confrontatie en het Baijumer Schuurke werd op last van Gedeputeerde Staten in 1703 gesloten. Desondanks is het nog wel gebruikt en is het 1802 afgebroken.

In 1711 is sprake van een kerkje, gewijd aan de H. Bonifatius, aan de Molepole naast de woning van de pastoor. Ook deze wordt na aandrang van de protestantse gezagsdragers op last van de overheid gesloten. In 1733 heeft de parochie opnieuw een huis weten te kopen, dat voorheen in gebruik was als brouwerij. Ook nu wordt weer aangedrongen op sluiting. De plaats van deze kerk wordt verondersteld ten noorden van de huidige kerk daar waar nu het parochiehuis staat.

Uiteindelijk duurt het tot 1734 voor er sprake is van enige godsdienstvrijheid en de katholieken zonder angst om gevangen genomen te worden hun kerkgebouw kunnen bezoeken. Het duurt tot 1823 voordat weer iets wordt vermeld over dit kerkgebouw in een rapport van de directeur-generaal. Strekking hiervan is dat de kerk te klein is veel onderhoud noodzakelijk is en bovendien is een vergroting noodzakelijk. Er is inmiddels sprake van een aantal zielen van 450. In 1837 doet het kerkbestuur een verzoek om subsidie voor een nieuw kerkgebouw aan koning Willem I. Op 8 april 1838 valt het Koninklijk besluit om subsidie te verlenen voor de bouw van een nieuwe kerk overeenkomstig tekening en bestek. Deze kerk zal openbaar worden aanbesteed en gebouwd onder toezicht van de deskundigen van Waterstaat. De totale begroting voor de kerk, opgemaakt door architect A. van der Moer, bedraagt fl. 13.200,-. Veertien aannemers schreven in op de bouw van deze nieuwe kerk. Het interieur was echter voor een groot deel niet meegenomen in de bouwkosten. Na gereedkomen van de nieuwe kerk diende de bestaande kerk te worden afgebroken. Op maandag 17 augustus 1839 wordt na ruim honderd jaar in gebruik te zijn geweest, inderdaad de oude kerk afgebroken. De financiële afwikkeling van de nieuwe kerk was niet zonder moeite maar uiteindelijk restte er in 1855 nog een schuld van fl. 400,-.

Zoals genoemd was het interieur grotendeels niet opgenomen in de bouwkosten. Bij de bouw zijn wel de 3 reliëfs in het plafond opgenomen. In 1840 werd het grote altaarstuk van Otto de Boer aangebracht. Over betaling of schenking is niets bekend. De Kruiswegstaties zijn ook van de hand van Otto de Boer en mede betaald uit een schenking van de vader van pastoor De Faber. Na het herstel van de kerkelijke hiërarchie in 1854 begonnen de bisschoppen alle zaken centraal te regelen en dienden de parochies al hun onroerende en roerende zaken op te geven. Deze lijst geeft een goed beeld van het toen bestaande interieur. Een

schenking van Haije Jansen uit Baijum in de vorm van een zijaltaar gewijd aan het H. Hart van Jezus werd in 1881 aanvaard. Het altaar was een ontwerp van Pierre Cuypers vervaardigd in het atelier van Cuypers en Stolzenberg in Roermond. Door de plaatsing van dit zijaltaar diende de biechtstoel te worden verplaatst naar de huidige plek. Begin september 1882 werd in de kerk een nieuw orgel geplaatst, gemaakt door de firma Van Dam. Mogelijk dat een deel van het oude orgel in dit nieuwe orgel is geïntegreerd. Vanaf november 1891 wordt het schilderwerk van het hoofdaltaar, kolommen en kandelaars, zijkolommen en zijkanten uitgevoerd. Het verfraaien van de kerk blijft een voortdurend punt van aandacht en in 1907 werd de kerk verrijkt met een communiebank met koperen panelen, wit marmeren kolommetjes en een wit marmeren dekblad. Een deel van deze oorspronkelijke communiebank is nu verwerkt in het altaar. Het gehele interieur van de kerk werd rond de eeuwwisseling ingrijpend veranderd.

Zo kwamen er banken (gemaakt door de plaatselijke timmerman Herman Ahrens), een andere kleurstelling en elektrische verlichting. Pas in 1930 is er een plan voor verwarming van de kerk. De crisis van de dertiger jaren staat echter uitvoering in de weg.

In 1936 komt pastoor Mulder naar Dronrijp met 2 uitdagingen: een is nieuwbouw of verbouw van de kerk en twee is de godsdienstige vorming van de schoolgaande jeugd. Door een wijziging van de Lager Onderwijswet ontstaat de mogelijkheid om het schoolgebouw over te dragen aan de gemeente voor 80% van de geschatte waarde, zijnde fl 52.000,-. Er ontstaan grote meningsverschillen tussen pastoor Mulder en de kerkmeesters met betrekking tot de keuze van de architect. Pastoor Mulder volhardt in zijn standpunt en architect Stuyt uit Den Haag krijgt de opdracht. Eind 1937 trekt architect Stuyt zich terug en wordt opgevolgd door J. M. van Hardeveld uit Amsterdam. Na verschillende ontwerpen wordt uiteindelijk ingestemd met de verbouw tegen een geraamd bedrag van fl 39.700,-. Bij de realisatie worden zoveel mogelijk plaatselijke vaklieden betrokken, maar het begrotingstotaal komt boven de fl. 40.000,-, en dat is voor de kerkmeesters niet acceptabel. Uiteindelijk vervalt de voorgenomen bouw van een nieuwe toren om binnen de financiële kaders te blijven.

In reactie hierop komen verschillende parochianen in actie en de toren wordt dan toch gebouwd.

Plaatselijke vaklieden als Herman Ahrens (bouw), Cornelis Weitenberg (elektra), Kees van der Geest (glas- en schilderwerk) en Chris Veldman (glas- en schilderwerk kerk en parochiehuys) zijn verantwoordelijk voor de realisatie. Voor de toren, zoals we die nu ook nog kennen, heeft de toren van het stadhuis van Stockholm model gestaan. Bij de verbouw werden nog diverse wijzigingen en verbeteringen doorgevoerd. De kerk krijgt verwarming, het orgel wordt gedraaid en banken werden bijgeplaatst. Totale kosten onder de streep: fl 48.697,-, en daarmee royaal boven de gestelde fl 40.000,-. Op 20 april 1940, aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, wordt de vernieuwde kerk overgedragen aan het kerkbestuur.

In 1977 was de toestand van de zodanig dat ingrijpend onderhoud noodzakelijk was aan houtwerk, metselwerk, beton en ijzerwerk. Ook de elektrische installatie werd volledig afgekeurd. Begroting van deze werkzaamheden sloot op een bedrag van fl. 150.000,-. Eind 1980 is het werk klaar en kunnen de steigers worden verwijderd. Ondanks dit herstel blijft het onderhoud de nodige zorg vragen. Pas in 1997 wordt de

kerk met de bijgebouwen en de pastorie aangewezen als Rijksmonument. Door deze aanwijzing kan aanspraak gemaakt worden op een 70% subsidie voor de laatst uitgevoerde restauratie in 1999. Onder leiding van architectenbureau Kijlstra en Brouwer wordt deze fl 1.200.000,- kosten restauratie uitgevoerd, met daarnaast een substantiële eigen bijdrage van de parochie van Dronrijp. Het resultaat van deze restauratie is de kerk c.a. zoals we deze vandaag de dag kennen.

Franeke:

Pas na 1590 wordt Friesland min of meer een missiegebied van Jezuïeten, Wereldheren en later Franciscanen. Door moeilijkheden tussen Jezuïeten en Franciscanen ontstond en zodanige controverse dat de gemeente in 2 afzonderlijke organisaties uiteen viel. Na het vertrek van de Jezuïeten begint de Franciscaanse missie, waarover verder maar weinig bekend is. De eerste 100 jaar na het decreet van 1580 is nog geen sprake van een vaste kerkruimte.

Voor het eerst is sprake van een kerkruimte in 1690 aan de Zilverstraat (op de plek van de voormalige Gereformeerde Zilverstraatkerk) die in 1694 en 1697 wordt vergroot voor 80 kerkgangers. De kerkruimte is klein en vervallen en wordt in 1831 verkocht. In het begin van 19^e was men aangewezen op het Ministerie van Waterstaat dat leidend was bij de vervanging van bouwvallige kerken. Dit leidde, na de nodige financiële complicaties, in 1831 uiteindelijk tot een waterstaatskerk aan de Godsacker. Er zijn geen afbeeldingen van deze kerk. Voor de beeldvorming kan echter de R.K. kerk van Dronrijp dienen, die slechts acht jaar later gebouwd is 1839.

In 1856 is de dan bestaande kerk te klein, want er zijn inmiddels meer dan 1000 parochianen. In 1861 worden de plannen voor een nieuwe kerk van architect Weber te Roermond ontvangen. De nieuwe kerk zal worden gebouwd op de plek van de oude. Hierdoor is er een tijdelijk onderkomen nodig. Dit is gebouwd in de tuin van voormalig Huize Theresia aan de Zuiderkade. In de periode 1860 – 1885 worden er in Friesland ca. 15 kerken gebouwd alle in min of meer neogotische stijl.

Deze neogotische kerk vraagt zodanig veel zorg en onderhoud dat handhaven niet haalbaar wordt geacht, waarna na ampele overwegingen 'restauratie versus nieuwbouw' in 1960 , wordt besloten tot sloop en nieuwbouw op deze locatie, van de huidige St. Franciscuskerk. Gedurende de bouwperiode werden vanuit een toen nog bijzondere oecumenische gedachte de diensten gehouden in de Martinikerk. Totale kosten van de nieuwbouw bedroegen ca. fl. 300.000,- .

In 1980 wordt de nog bestaande pastorie en de in 1960 gebouwde parochiezaal afgebroken, en maakt deze plaats voor de appartementen van Franciscushof.

Harlingen

Net als elders waren de jaren na 1580 moeilijk. Veel oudere priesters waren niet bereid zich te wagen aan de uitoefening van hun ambt. Mede hierdoor was de katholieke kerk in Friesland, die tot kort daarvoor 500 tot duizend priester had geteld tot lekenkerk geworden. De mensen die daarin iets betekenden hadden niet de behoefte daarvan iets op papier te zetten. Daarmee is er van die periode weinig bekend. In 1612 is voor het eerste weer sprake van een priester die wat langere tijd in Harlingen verbleef. Hij nam zijn intrek in het huis van een plaatselijke koopman, die hem had uitgenodigd naar Harlingen te komen. Het huis was groot genoeg om naast bewoning ook ruimte te bieden aan godsdienstige activiteiten maar er

kwamen niet veel bezoekers. Dat had vooral te maken met de strenge straffen van de Staten die stonden op het deelnemen aan 'paapse ceremonieën'. Er is voor het eerst sprake van een vaste gelegenheid voor het houden van katholieke bijeenkomsten wanneer ene Jan Hendricks een verborgen kerkje met schuilgelegenheid bouwt op of bij het oude blokhuis, gewijd aan St. Petrus. Kerstmis 1612 was de bouw ver genoeg gevorderd om er met een groep katholieken de nachtmis te vieren. De parochie ontwikkelt zich tot ca. 200 mensen. Door deze aanloop was ontdekking onvermijdelijk en dat heeft geleid tot een situatie waarbij de kerk in 1616 door het garnizoen werd geplunderd. Het is onduidelijk of de kerk nadien nog dienst heeft gedaan, maar waarschijnlijk is dat wel.

De Zuiderhaven komt voor het eerste in de archiefstukken voor omtrent het midden van de 17e eeuw. In 1676 is sprake van de verkoop van een woning aan de westkant van de Carel Visschersteeg, tussen de huizen aan de Schritsen en de Zuiderhaven in. Vrij zeker is in de aangekochte tuin, behorend bij de woning, een schuilkerk is gebouwd, onzichtbaar vanaf de Schritsen en de Zuiderhaven. Omstreeks het midden van de 18e eeuw is het kerkje aan vervanging toe. Men verzekerde zich van goedkeuring van de magistraat en de stadsbouwmeester hield toezicht op de uitvoering. De financiering van de bouw en inrichting was en bleef lange tijd een groot probleem. Nadat de Harlingers driekwart eeuw hun schuilkerkje zoals het was gebouwd hadden bezocht verlangen zij naar verbetering. Vooral de toegang via een steeg was erg nauw. Men liet de stadsbouwmeester een ontwerp maken voor een ingang aan de Zuiderhaven. De financiering van deze verbetering was een groot probleem en pas nadat de parochianen het uiterste hadden gedaan en uiteindelijk 50% van de kosten hadden toegezegd (de overige 50% kwam van het Rijk) vond de aanbesteding plaats in het Heerenlogement. Wat hielden de werkzaamheden in: tussen kerk en havenkade moesten beide sacristieën worden afgebroken inclusief fundering en vervangen door een nieuwe voorgevel van 12 meter breed en 8,80 meter hoog met daarop een houten toren van 9,9 meter met een kruis. Ter versiering van de gevel voorzag het ontwerp in het aanbrengen van 2 pilasters van Bentheimer steen met kapitelen en basementen in de Dorische orde en 2 gebogen arcades boven de ramen. Aan de Zuiderhavenzijde kreeg de nieuwe ingangspartij dubbele deuren van 2,70 hoog en 0,95 meter breed. Aan de noordzijde schreef het bestek de afbraak van het oude portaal voor. Een nieuwe aanbouw van 4 meter diep en 13 meter breed en 6 meter hoog huisvestte de nieuwe sacristie en armenkamer. Op de eerste verdieping kwam een portaal en een tweetal kamers voor de kapelaan. Op 26 januari 1840 werd de eindafrekening opgemaakt en was er een tekort van bijna 3.000 gulden.

In 1879 werd door de toenmalige pastoor goedkeuring gevraagd voor een nieuw te bouwen kerk en pastorie. Het ontwerp hiervoor werd gemaakt door de architect Alfred Tepe uit Utrecht. 23 december vond de aanbesteding plaats met als laagste inschrijver de gebroeders Peters. Op 3 februari 1880 is een begin gemaakt met de bouw van een noodkerk op het gratis beschikbaar gestelde terrein van het St. Josephs gesticht. Op 31 mei 1880 is de kerk plechtig ingewijd aan de heilige aartsengel Michaël, en zijn de 2 zij-altaren gewijd aan de H. Maria en de St. Joseph.

Waarom zo kort na de ingrijpende verbouwing een complete nieuwbouw? Was de kerk te klein, was het uiterlijk uit de mode, was het bouwkundig in slechte staat of waren de eisen voor de eredienst veranderd? Over de bouwkundige zaken is weinig

bekend. Wel dat er elk jaar na de winter veel onderhoud noodzakelijk was. Over een gebrek aan ruimte werd al eerder in 1855 geklaagd.

De tot ongeveer 1850 onder staatstoezicht gebouwde kerken (waterstaatskerken) waren rechthoekige zalen met een altaar tegen de korte kant met daarboven een groot altaarstuk (zie de kerk van Dronrijp) en soms aan de lange zijden een of 2 galerijen. In 1875 was Harlingen in het bezit van een zoals tot voor kort nagenoeg alle katholieke kerken waren geweest. In 1865 is in de kathedraal van Den Bosch een concilie van de Nederlandse kerkprovincie gehouden dat grote invloed zou hebben op de dan toe gebruikelijke eredienst. Er mocht voortaan alleen een orgel klinken en was er geen plaats voor vrouwelijke koorleden. Ook de muziek veranderde werd teruggedaan naar het Gregoriaans en de gezangen van de 16 e eeuw. De kerk werd daarmee een stuk minder huiselijk, en vooral steiler. Dit teruggrijpen naar oude vromen vond ook op andere vlakken plaats, zoals bijvoorbeeld in de architectuur. De overgang naar de neo-gotiek voltrok zich niet in één keer, maar ging in eerste aanzet van gotiserende versieringen van de dan bestaande kerken. De oude Lutherse kerk aan de Simon Stijlstraat is een voorbeeld van deze periode.

Onder aanvoering van Jozef Alberdingk Thijm en diens protégé Pierre Cuypers ontstaat een vernieuwing van de kerkelijke kunst. De theorie hierachter is dat de hele symboliek van de bouw, beeldhouwwerken, beschilderingen, beglazing, opstelling als een geheel beschouwd moest worden. De eisen die men toen aan kerk ging stellen gingen daarmee veel verder dan eerder, toen degelijk, fraai, praktisch en betaalbaar, volstond. Een regionaal werkende architect kwam voor nieuwbouw in de nieuwe stijl dan ook niet in aanmerking. Kandidaten waren Cuypers (Blauwhuis - 1869, Dokkum - 1869, Sneek- 1869 -1871, Wytgaard - 1870 en Nes op Ameland - 1878) , Weber (architect van de neo-gotische kerk in Franeker) en Te Riele (Deventer). Het werd uiteindelijk Alfred Tepe (1840) afkomstig uit Amsterdam. Tepe had bouwkunde gestudeerd in Berlijn en in Münster en in Keulen de neogotiek in de praktijk leren kennen. Anders dan bij Cuypers maakt het bij Tepe weinig verschil of het werk uit zijn beginperiode of later betreft. Al zijn kerken zijn sober van vorm en het materiaal is nagenoeg alleen baksteen. Gebeeldhouwde kapitelen, pinakels, kleureffecten, hagels en waterspuwers paste hij niet toe. Door de soberheid van opzet en de verhoudingen maken de kerken van Tepe een rustige en ingetogen indruk.

Terschelling

De geschiedenis van katholiek leven op Terschelling begint volgens een legende in 1233. Op een kaart, getekend rond 1545 wordt over de eerste Terschellinger kapel geschreven, die rond 1230 gebouwd zou moeten zijn. Eind 14e eeuw had Terschelling 5 kerken: de St. Martinuskerk (Stryp), de St. Willibrordskerk (Midsland), de St. Petruskerk (Formerum) en de St. Johanneskerk (Hoorn). Op het Westeinde is in 1323 de eerste Brandaris (toren) gebouwd, en waarschijnlijk is daar de St. Nicolaaskerk dichtbij gebouwd. De reformatie heeft zowel op Terschelling als Vlieland grote invloed gehad, zodanig dat het alle katholieken van de eilanden heeft verdreven. De reformatie is een enorm hoofdstuk in de kerkgeschiedenis van Terschelling. Gevolg van de reformatie was ook dat er vanaf 1551 wederdopers op het eiland waren die reeds gedoopte katholieken opnieuw doopten. In de 17e eeuw maakten de doopsgezinden de helft van de eilandbevolking uit.

De geschiedenis van de katholieke kerk verloopt feitelijk over 2 tijdperken: voor de reformatie en na de reformatie met daartussen een periode van circa 350 jaar waarin de katholieke kerk geheel verdwenen was. Na de reformatie is de zielzorg op Vlieland en Terschelling vaak verbonden geweest met militair pastoraat. In augustus 1914 wordt voor het eerst sinds 336 jaar eucharistiegevierd op Terschelling. In 1946 wordt het begin van de parochie officieel een feit. De eigenlijke status is 'vicarie' en deze omvat de eilanden Vlieland en Terschelling. In 1937 werden tien katholieke inwoners geregistreerd. Na het einde van 2e wereldoorlog in 1945 werd een verzoek gedaan bij de parochie Harlingen voor zielzorg en werd opdracht gegeven om na te gaan wat men kon doen in het kader van de zogenaamde 'uithoven' voor Terschelling. Uithoven zijn kleine geloofsgemeenschappen in gebieden waar weinig katholieken zijn.

Waar in eerste instantie een tuinhuisje als kapel dient, wordt na verlof van hogerhand om elke week de H. Mis te lezen, het pand Torenstraat 25 op 30 januari 1950 aangekocht en krijgt de naam St. Brandaankapel. Met ingang van 15 januari 1960 valt Terschelling niet meer onder de parochie Harlingen en vormt een eigen parochie onder de naam St. Brandanus.

De huidige parochiekerk op Midsland, is oorspronkelijk gebouwd als toeristenkerk, en alleen 's zomers in gebruik. Voordat deze gebouwd werd werden er al tientallen jaren vieringen gehouden op andere locaties op het eiland. Hierboven werden al het tuinhuisje en de Torenstraat 50 genoemd. In het kapelletje was ongeveer plaats voor 45 personen. In de jaren vijftig kan het kapelletje aan de Torenstraat de grote stroom in de zomerperiode van kerkgangers niet aan, ondanks 2 of zelfs 3 missen op de Zondag. Men ging op zoek naar een oplossing. Op Midsland waren de meeste gasten te vinden en uiteindelijk werden er oplossingen gevonden in een kampeerschuur en de werkplaats van de lokale aannemer Van der Zee. Echter ook deze noodmaatregelen voldeden niet door de overvolle diensten. Was het in eerste instantie de opzet te bouwen aan de Heereweg naar een ontwerp van ir. Starmans (architect van het aartsbisdom Utrecht), ging dat door bezwaren van omwonenden niet door. Het werd uiteindelijk de Brouwershoekweg waar een voor die tijd eigentijds gebouw werd gerealiseerd waar voor ca. 240 personen plaats was. In 1960 wordt de bouw voltooid en wordt gewijd aan St. Petrus de Visser.

Halverwege de jaren 60 werd het ook in de nieuwe kerk zo vol dat er nog een kerk gebouwd zou moeten worden, de St. Brandanuskerk. Met veel financiële hulp van Duitse toeristen en bisdommen kon er op West een tweede kerk worden gebouwd. De kerk was zo gebouwd dat in de zomer zitplaatsen waren voor 130 personen en nog eens 170 staanplaatsen. Bij de kerk was een kleinere zaal gebouwd waarbij het altaar zo werd geplaatst dat het naar zowel de grote als de kleine zaal dienst kon doen. In de winterperiode werd er dan een wand opgetrokken tussen de beide ruimten.

Door de terugloop van het kerkbezoek in de jaren tachtig was de exploitatie van 2 kerken niet meer vol te houden. Tijdens de Paaswake van 1985 is afscheid genomen van deze nog nieuwe kerk. Het gebouw is verkocht en vele jaren in gebruik als woning en (notaris-) kantoor.

Vlieland

De kleine katholieke gemeenschap op Vlieland heeft heden ten dage geen eigen kerkgebouw. Uit archieven is duidelijk geworden dat er wel degelijk een eigen parochiekerk en later zelfs nog een tweede kerk heeft bestaan. In 1395 wordt voor het eerst de kerk op West-Vlieland vermeld, maar het is zeker dat deze er al eerder was. Deze eerste stenen kerk was gewijd aan st. Willbrordus. Tijdens een orkaan in 1714 is de kerk ingestort. De tien jaar later gebouwde kerk verdween in de zee. Onder de Willbrorduskerk viel een kleinere kapel op Oost-Vlieland gewijd aan St. Nicolaas, patroonheilige van handelaars en zeevarenden.

De gevolgen van de reformatie op Vlieland lijken veel op die van Terschelling. Ook hier deden de doopsgezinden hun intrede en verdween rond 1571 hetatholicisme van het eiland.

Omdat West-Vlieland veelvuldig door de zee werd bedreigd werd de kerk op Oost als snel te klein. In 1605 werd de oude St. Nicolaaskerk afgebroken en vervangen door een grotere kerk gebouwd voor de protestantse eredienst. In 1647 werd de huidige kerk uitgebreid en kreeg daarmee zijn huidige vorm. Deze kerk is de huidige plaats voor de huidige katholieke gemeenschap op Vlieland. Dat deze terugkeerde op Vlieland heeft vooral te maken met de functie van militair oefenterrein en de detachementen die daar oefenden. In de vijftiger jaren vonden vieringen plaats op de militaire basis, maar in de winterperiode week men uit naar de bioscoopzaal van hotel Bruin. Toen in 1962 werd begonnen met de bouw van een nieuwe, gereformeerde kerk ontstaat het dan revolutionaire idee als kleine gemeenschap van die kerk gebruik te maken. Omdat de mis uitsluitend op maandag gelezen kon worden in verband met priesterlijke, personele bezetting werd vanaf 1 juni 1963 gekerkt in de nieuwe gereformeerde kerk. Overigens heeft de overeenkomst tussen beide geledingen geleid tot bezwaarschriften op principiële gronden van een enkele predikant tot op het hoogste synodale niveau, echter zonder resultaat. De 'nieuwe' gereformeerde kerk is in 1995 afgebroken. Sindsdien wordt gebruikt gemaakt van de monumentale St. Nicolaaskerk.

Het enige bezit van de lokale katholieke gemeenschap, van ongeveer 10 personen, is de zogenaamde 'mobiele sacristie' een grote boodschappentas, met daarin de noodzakelijke zaken benodigd voor de eucharistie. In de winter worden de vieringen in de consistorie gehouden en samen met toeristen en gasten, buiten die periode in de kerk.

Voor het bepalen van de monumentale waarden van de kerken en hun inventaris is een beroep gedaan op bureau BDM. De letters BDM staan voor **B**ouwhistorisch onderzoek en **D**ocumentatie en historische nederzettingen **M**orfologie en bestaat uit F.J van der Waard en M.R.C van Voorn en bestaat sinds 1992. In opdracht van gemeenten, provincies, stichtingen, particulieren en diverse andere instellingen zijn honderden bouwhistorische onderzoeken verricht. Bureau BDM wordt aanbevolen door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

In het najaar van 2022 zijn alle locaties bezocht en is van elke locatie een gedegen en uitgebreid bouwhistorisch rapport opgesteld. Deze rapporten zijn terug te vinden bij het overzicht van de desbetreffende locatie. Op verzoek heeft bureau BDM een hiërarchie bepaald voor de 5 kerken van de parochie ten aanzien van de navolgende aspecten, conform de notitie van het bisdom:

1. (cultuur-)historische waarde
belang in en voor de geschiedenis van plaats, omgeving; regio
2. Architectonische en architectuur- / kunsthistorische waarden
bouwkunstig en historisch belang (formele harmonie, typologie, stijl, materiaalgebruik, decoratie, plaats binnen het oeuvre van de ontwerper enz.)
3. Ensemble waarden extern
De samenhang tussen het bouwwerk en zijn omgeving (bijv. bijgebouwen, kerkhof, beplanting, historische belevingswaarde)
4. Kunsthistorische waarden intern / ensemble waarden intern
De samenhang tussen gebouw en inrichting: kwaliteit van het interieur in zijn samengestelde delen
5. Gaafheid (authenticiteit)
Authenticiteit van exterieur, interieur en ensemble: maat van behoud aan substantie, zichtbaarheid van oorspronkelijk ontwerp en eventuele volgende fase; kwaliteit van latere ingrepen
6. Zeldzaamheid
Mate van eigenheid en bijzonderheid, speciaal in relatie tot de regio
7. Ligging / stedenbouwkundige waarden
Situering in stedenbouwkundige omgeving in het landschap (ook op enige afstand in relatie tot beschermd dorps- of stadsgezicht)

Voor elk afzonderlijk aspect kon een score worden gegeven van 1 - 5 punten, met een maximale score van 35 punten. Dit heeft geleid tot onderstaande totaalscores. De scores op genoemde onderdelen alsmede een beknopte toelichting daarbij is terug te vinden in de bijlage bij dit rapport.

Eindscores:

R.K. kerk Maria Geboorte Dronrijp	eindscore: 29
St. Franciscuskerk Franeker	27
R,K kerk Heilige aartsengel Michaël Harlingen	30
Sint Petrus de Visserkerk Midsland Terschelling	24
Verrijzeniskerk St. Annaparochie	20

Hoogste scores zijn voor de kerken van respectievelijk Harlingen en Dronrijp (beschermde rijksmonument). De score van de St. Franciscus kerk in Franeker impliceert dat deze kerk een relatief hoge waarde kent, zonder dat deze als rijks- of gemeentelijk monument is gekwalificeerd.

Deze hiërarchie is een extract van de uitgebreide rapportages van bureau BDM. Zoals gezegd zijn deze terug te vinden bij het overzicht van de betreffende locatie en zijn zeker het lezen waard.

Om een actueel beeld en onafhankelijk beeld te krijgen van de onderhoudstoestand van de 5 kerken is door het bestuur ingestemd met een opname door de Monumentenwacht Fryslân. De Monumentenwacht Fryslân helpt monumentenbezitters bij het periodieke onderhoud van hun monument, voert onderhoudsinspecties, geeft praktische tips en voeren klein (nood-)onderhoud uit aan monumenten. Voor de monumentale kerken c.a. in Harlingen en Dronrijp worden al periodiek inspecties uitgevoerd door de Monumentenwacht. In opdracht van de parochie heeft de Monumentenwacht derhalve in 2022 aanvullende inspecties uitgevoerd in Franeker, St. Annaparochie en op Terschelling. De rapportages hiervan vindt u terug in de bijlage van de betreffende locaties.

Wanneer de rapportages van Monumentenwacht worden gecomprimeerd tot een score van 1 tot 5 voor de onderhoudstoestand van de kerken geeft dat het volgende beeld, waarbij

- 1 = slecht
- 2 = matig
- 3 = redelijk
- 4 = goed
- 5 = zeer goed

Locatie Harlingen	3
Locatie Dronrijp	3
Locatie Franeker	2
Locatie St. Annaparochie	2
Locatie Terschelling	2

In het algemeen kan worden gesteld dat de monumentale kerken beter zijn/worden onderhouden dan de niet monumentale kerken. Dat heeft alles te maken met de nu geldende (60%) onderhoudssubsidie die van rijkswege beschikbaar is voor de Rijksmonumenten en de professionele ondersteuning door bureau Kijlstra & Brouwer.

Naast deze onafhankelijke opnames door de Monumentenwacht worden in opdracht van het Bisdom periodiek opnames gedaan en meerjarenonderhoudsplannen(MJOP) opgesteld plaats door Van Der Plas Adviseurs en Architecten te Groningen.

De gegevens hieruit zijn ook het uitgangspunt voor de financiële paragraaf ten aanzien van het gebouwonderhoud en geven het volgende beeld, gemiddeld per jaar, voor de periode 2022- 2031 (10 jaar):

Locatie Harlingen:	€	35.286,-	na subsidie	€	17.643,-
Locatie Dronrijp		24.509,-	na subsidie		12.255,-
Locatie Franeker		18.922,-			18.992,-
Locatie St. Annaparochie		22.694,-			22.694,-
Locatie Terschelling		19.109,-			19.109,-
totaal gemiddelde last per jaar				€	90.693,-

Conclusie is dat de niet-monumentale kerken qua onderhoud gemiddeld het duurst zijn, waarbij de kerken in St. Annaparochie en op Terschelling beduidend kleiner in omvang zijn. Hierbij moet wel worden aangetekend dat bij de niet-monumentale kerken in het afgelopen jaar een behoorlijke onderhoudsachterstand is ontstaan.

De fysieke gegevens van de diverse locaties zijn verzameld op de bladen na deze pagina. Hierin is de voor deze opzet relevante informatie bijeen gebracht, waarbij alle gebouwen en onderdelen op de diverse locaties zijn benoemd, dus ook de opstallen op de begraafplaatsen van Harlingen en Dronrijp. Aangezien deze een eigen exploitatie hebben spelen deze verder geen rol bij de verdere financiële vertaling en invulling.

Belangrijkste bevindingen uit de opsomming van de fysieke gegevens zijn de bepaling van het bruto vloeroppervlak (BVO) van de locaties, het aantal zitplaatsen en de gebruiksfrequentie/jaar. Deze zijn zo belangrijk omdat deze de parameters vormen om inzicht te krijgen in de exploitatie. Voor wat betreft de bepaling van de bruto vloeroppervlak is gebruik gemaakt van de NEN 2580. Deze definieert op eenduidige wijze hoe o.a. het bruto vloeroppervlak bepaald dient te worden.

Het bruto vloeroppervlak is niet alleen van de kerken maar steeds van het complex als totaliteit, dus inclusief parochiezaal, pastorie e.d. Deze vallen namelijk ook onder de exploitatie van de betreffende locatie. Datzelfde geldt voor de frequentie van het gebruik, dat niet alleen de kerk betreft maar ook de andere, bijbehorende lokaliteiten.

St. Annaparochie - Verrijzenis des Heren kerk

BVO	aantal zitplaatsen	gebruiksfrequentie
706 m2	80	52

Dronrijp - Maria geboorte kerk

BVO	aantal zitplaatsen	gebruiksfrequentie
929 m2	198	80

Franeker – St. Franciscuskerk

BVO	aantal zitplaatsen	gebruiksfrequentie
1272 m2	568	99

Harlingen - St. Michaelkerk

BVO	aantal zitplaatsen	gebruiksfrequentie
1604 m2	700	86

Terschelling St. Petrus de Visserkerk

BVO	aantal zitplaatsen	gebruiksfrequentie
353 m2	100	26

localie				
naam	St. Annaparochie	Dronrijp	Franeker	Harlingen
adres	Verijzents des Heren Kerk Jan Jans Costerstraat 11/ms 9076 EA	Maria geboorte kerk Dubele Sreek 14 t/m 16 9035 AJ	st. Franciscuskerk Goudacker 13 8801 LM	st. Michaëlkerk Zuiderhaven 75 t/m 77 88671 GM
postcode				
omschrijving	kerk met nevenruimten, parochiezaal, opbaar ruimte en woning (verhuurd)	kerk met toren, nevenruimten, pastorie (bewoond), begraafplaats, vm. koeis huis en zonnenuis (alle monumentaal)	kerk met toren, nevenruimten, parochiezaal, sacristie in woningappartement, en opbaar ruimte (verhuurd)	kerk met nevenruimten, pastorie (niet bewoond)
onderdelen en bouwjaar	kerk 1958 woning 1958 parochie ruimte 1958	kerk 1839 1939 Zonnehuis Pastorie Koeis huis Boerhuis (begravplaats)	kerk 1963 1963 parochie centrum 1980	kerk 1881 1881 1881 1881 1907
kad. bekend				
bouwsijl	ANA02-A-2790	DRP00-B-1509	FNK00-A-4229	HLG00-A-8086
laatste verbouw / restauratie	modernisme	waterslaatskerk/ Delftse school	modernisme	neogotiek
oorspronkelijke architect	P. Starmans	A. van der Maer J.M. van Hardeveld	Wisman Wisman Zondag	A. Tepe A. Tepe A. Tepe Kijkstra & Brouwer niet bekend Kijkstra & Brouwer
architect laatste restauratie		Kijkstra & Brouwer		
algemene status gebouw(en)	-	+	+/-	+
perceels grootte in m ²	+/-	7589	1571	1868
perceels omtrek in m	2385	501	210	194
bruto vloeroppervlak totaal complex				
kerk	706	929	1272	1604
pat. zaal in app.	635	439	883	1345
w/zing	71	430	316	262
bebouwingspercentage				
status	-	Rijksmonument	-	-
monumentnummer	-	toren en kerk ov. onderdelen	-	-
BRIM-subsidie	nee	ja	nee	nee
bestemmingsplan	bestemmingsplan St. Annaparochie	bestemmingsplan Dranyra 2018	Franeker Binnenstad	bestemmingsplan Midland 2009
bestemming in het plan	maatschappelijke doeleinden	maatschappelijke doeleinden	maatschappelijke doeleinden	maatschappelijke doeleinden
beschermde stads- of dorpsgezicht	nee	ja	ja	nee
ligging	perifeer	centrum	centrum	perifeer
bereikbaarheid	+	+/-	+	+
parkeervoorziening(en) in aantal auto's	+	0	20	+
omgevingskwaliteit			+/-	+
kerkelijke kunst onroerend		Marabeeld gevel toren 1939 - M.Hoffer Joseph en Maria 1839 - J.P. Maas Loos schildering altaar 1839 - Otto de Boer biechtstoel - 1895 4 geschilderde kandelaars neogotisch oorspr.houten banken - 1839 / 1900		

tabel 1 fysieke gegevens 1

locatie				
St. Annaparochie Verrijzenis des Heren Kerk Jan Jansz Costerstraat 11/mS 9076 EA	Dronrijp Maria geboorte kerk Dubele Sreek 14 t/m 16 9035 AJ	Franeke st. Franciscuskerk Gadsacker 13 8901 LM	Harlingen St. Michaëlkerk Zuidernaven 73 t/m 77 88671 CM	Terschelling Sint Petrus de Visser kerk Brouwerstaakweg 1 8891 GJ
naam				
adres				
postcode				
idem kunst roerend				
orgel aanwezig:			Ja	
bouwer voor zover bekend			L. van Dam	
staat orgel		Adema	++	
laatste restauratie			Adema Hillegom (R. van Boekel)	
uitvoering laatste orgel restauratie				
specifieke voorzieningen:				
toegankelijkheid		goed		
sanitaire voorzieningen		goed		
MV-toilet aanwezig	nee	ja	ja	nee
aantal zitplaatsen	80	hoofdkerk - 414 dagkerk- 154 totaal		100
gebruiksfrequentie per jaar				
- totaal	52		700	
- kerk			86	26
- parochiezad			69	
			17	

tabel 1 fysieke gegevens 2

Hoofdstuk 6 - Vitaliteit van de locaties

Om de vitaliteit van de locaties c.q. parochie als totaliteit eenduidig te definiëren is niet eenvoudig. Het kerkbezoek is een grootheid die op het eerste gezicht daar misschien wel een beeld van geeft maar is zeker niet bepalend. Ook het aantal diensten en vieringen is dat niet. Het moet ook gezocht worden in het elan van de afgeleide geledingen, zoals bijvoorbeeld een koor, de beschikbaarheid van vrijwilligers, de aandacht voor jeugd en de interesse voor en betrokkenheid bij de ander. Het zijn met name deze aspecten die in de parochiemonitor aan de orde komen, en ook buiten deze rapportage vallen

In dit rapport wordt daarentegen wel gekeken naar de eerder genoemde, meer voor de hand liggende en ook meetbare aspecten.

Kerkbezoek:

In de maand april '22 is op 4 locaties het kerkbezoek gemeten waarvan onderstaande tabel is opgemaakt. Het gaat hierbij om het totaal aantal bezoekers, waarbij niet expliciet is gekeken naar de leeftijdsopbouw. Om een representatief beeld over het jaar te krijgen zijn de vieringen van Witte Donderdag en Goede vrijdag buiten beschouwing gelaten. Door het ontbreken van gegevens is voor Terschelling een schatting gedaan.

		Harlingen	Franeker	Dronrijp	St. Annapar.	totaal	
1	2-3 apr.-22	57	52	48	42	199	
2	9-10 apr.-22	104	77	73	44	298	
	14-apr.-22		69			69	witte donderdag
	15-apr.-22	39	31	94	27	191	goede vrijdag
3	16-apr.-22	118		81		199	Pasen
4	17-apr.-22	83	102		42	227	
5	18-apr.-22			132		132	
6	24-apr.-22	54	47	74	22	197	
7	30-apr.-22			33		33	
	totaal	455	378	535	177	1545	
	af:	-39	-100	-94	-27	-260	
	na aftrek:	416	278	441	150	1285	
	gem./viering	83	70	74	38	184	
	per jaar	4.576	3058	4851	1650	14.135	

tabel 2 kerkbezoek

In het overzicht op de volgende pagina is de gebruiksintensiteit van de diverse gebouwen in kaart gebracht. Dit is gedaan aan de hand van een inventarisatie van de roosters in een viertal recente nummers van Onderweg. Met deze gegevens is vervolgens het jaarlijkse kerkbezoek geëxtrapoleerd naar jaarcijfers. Deze jaarcijfers moeten voor de komende jaren wel met een geschatte marge van - 10% worden geïnterpreteerd in verband met verdere vergrijzing.

	Harlingen		Franeker		Dronrijp		St. Annapar.	
	kerk	zaal	kerk	PC	kerk		kerk	PZ
1	2-03-22	9-03-22	6-03-22	3-03-22	2-03-22		6-03-22	
2	6-03-22	23-03-22	13-03-22	10-03-22	4-03-22		13-03-22	
3	13-03-22	27-04-22	20-03-22	17-03-22	5-03-22		20-03-22	
4	20-03-22	25-05-22	27-03-22	24-03-22	16-03-22		27-03-22	
5	27-03-22	22-06-22	3-04-22	31-03-22	19-03-22		3-04-22	
6	1-04-22	3-07-22	3-04-22	7-04-22	26-04-22		10-04-22	
7	3-04-22		10-04-22	21-04-22	2-04-22		15-04-22	
8	10-04-22		14-04-22	28-04-22	6-04-22		17-04-22	
9	14-04-22		15-04-22	5-05-22	9-04-22		24-04-22	
10	15-04-22		17-04-22	12-05-22	14-04-22		1-05-22	
11	16-04-22		24-04-22	19-05-22	15-04-22		8-05-22	
12	17-04-22		1-05-22	2-06-22	16-04-22		15-05-22	
13	24-04-22		8-05-22	9-06-22	16-04-22		22-05-22	
14	1-05-22		15-05-22	16-06-22	18-04-22		29-05-22	
15	8-05-22		22-05-22	23-06-22	20-04-22		5-06-22	
16	15-05-22		29-05-22	30-06-22	28-04-22		12-06-22	
17	22-05-22		12-06-22		30-04-22		19-06-22	
18	29-05-22		19-06-22		4-05-22		22-06-22	
19	3-06-22		26-06-22		7-05-22		3-07-22	
20	5-06-22		3-07-22		15-05-22			
21	12-06-22				18-05-22			
22	17-06-22				28-05-22			
23	19-06-22				1-06-22			
24	26-06-22				4-06-22			
25	3-07-22				11-06-22			
26					18-06-22			
27					2-07-22			
28					6-07-22			
29					9-07-22			
30								
	25	6	20	16	29		19	
per jaar	69	17	55	44	80		52	
per jaar totaal		86		99		80		52
totaal aantal diensten/jaar in kerk (excl. Terschelling):				256				
totaal aantal diensten Terschelling (geschat)				26				
				282				

tabel 3 gebruiksintensiteit 1

De gebruiksintensiteit van de kerken in Harlingen, Franeker en Dronrijp ontloopt elkaar niet veel. Het gebruik van de kerk in St. Annaparochie ligt duidelijk lager.

Evenals de fysieke gegevens van de diverse locaties zijn de financiële gegevens verzameld op de bladen na deze pagina. Hierin is de voor deze opzet financieel relevante informatie bijeen gebracht, van de gebouwen en onderdelen op de diverse locaties. Zoals eerder vermeld zijn de opstallen op de begraafplaatsen van Harlingen en Dronrijp hier buiten gelaten vanwege de eigen exploitatie.

De gegevens zijn gerangschikt per locatie en spreken verder voor zich. De exploitatie van de gebouwen is opgebouwd uit de navolgende componenten:

- Energieverbruik (zie tabel 4)
- Verzekeringspremie (zie tabel 5)
- gepland onderhoud (zie tabel 6)

De gegevens uit de eerdere hoofdstukken worden in dit hoofdstuk samengebracht en vertaald in kengetallen in de tabel 7. Hiermee kunnen de vergelijkingen gemaakt tussen de specifieke locaties, om zo inzicht te krijgen welk kerkgebouw onder- of bovengemiddeld duur is.

Voor alle duidelijkheid: hoewel de financiële kant in de besluitvorming van groot belang is deze niet alleen bepalend. Ook andere weegfactoren, zoals in de inleiding ook vermeld, spelen hierbij een rol.

Samengevat geeft de exploitatie (energieverbruik, gepland onderhoud en verzekeringspremie) het volgende beeld:

St. Annaparochie - Verrijzenis des Heren kerk

exploitatie totaal	€	31.257,-
per m2 BVO	€	44,27
per zitplaats	€	390,72
per gebruik	€	585,35
per bezoeker	€	18,94

Dronrijp - Maria geboorte kerk

exploitatie totaal	€	27.441,-
per m2 BVO	€	29,54
per zitplaats	€	138,59
per gebruik	€	343,01
per bezoeker	€	4,88

Franeke – St. Franciscuskerk

exploitatie totaal	€	33.894,-
per m2 BVO	€	26,65
per zitplaats	€	59,67
per gebruik	€	342,36
per bezoeker	€	11,08

Harlingen - St. Michaelkerk

exploitatie totaal	€	44.218,-
per m2 BVO	€	27,57
per zitplaats	€	63,17
per gebruik	€	514,16
per bezoeker	€	6,86

Terschelling St. Petrus de Visserkerk

exploitatie totaal	€	21.624,-
per m2 BVO	€	62,86
per zitplaats	€	216,44
per gebruik	€	831,69
per bezoeker		-

Wanneer wordt uitgegaan van de inkomsten van 2021 van ruim € 299.000,- en vervolgens met de normatieve begrotingsregels van het bisdom wordt gerekend mag hiervan ca. 30% worden besteed aan de beheer en onderhoud van de gebouwen. Dit komt neer op een jaarlijks bedrag van ongeveer € 90.000,- per jaar. Opgeteld bedragen de jaarlijkse lasten van de gebouwen, zoals boven vermeld € 157.000,-. In de huidige situatie wordt daarmee ruim 52% van de inkomsten besteed aan de exploitatie.

De exploitatie van de monumentale kerken bedraagt opgeteld € 71.659,- en ligt daarmee onder de 30% norm. De exploitatie van de niet-monumentale kerken bedraagt € 86.086 en ligt daarmee nagenoeg op de genoemde norm. Exploitatie van de 2 monumentale kerken en de locatie Franeker bedraagt opgeteld € 104.974,- en ligt daarmee € 15.000,- (17%) hoger dan de 30% norm.

locatie	adres	periode	Elektra		Gas		totaal in € incl. BTW		Elektra	Gas	gemiddeld/jaar in €
			kWh	in € incl. BTW	m3	in € incl. BTW			gemiddeld/jaar kWh	gemiddeld/jaar m3	
St. Annaparochie	J.J. Costersstraat 1	2018 - 2019			5734	€ 4.224,98	€ 4.224,98				
	J.J. Costersstraat 3	2018 - 2019	-1164	€ (254,52)	1888	€ 1.351,54	€ 1.097,02				
			-1164	€ (254,52)	7622	€ 5.576,52	€ 5.322,00				
	J.J. Costersstraat 1	2018 - 2019			5423	€ 4.726,81	€ 4.726,81				
	J.J. Costersstraat 3	2018 - 2019	-1081	€ (156,35)	1889	€ 1.599,86	€ 1.443,51				
			-1081	€ (156,35)	7312	€ 6.326,67	€ 6.170,32				
	J.J. Costersstraat 1	2020 - 2021			5317	€ 4.818,24	€ 4.818,24				
	J.J. Costersstraat 3	2020 - 2021	-1335	€ (399,73)	1347	€ 1.249,62	€ 849,89	-1193		7199	€ 5.990,35
			-1335	€ (399,73)	6664	€ 6.067,86	€ 5.668,13				
Dronrijp	Dubelestreek 14	2018 - 2019	4220	€ 789,64	5627	€ 3.586,60	€ 4.376,24				
	Dubelestreek 14	2019	1648	€ 337,68	1072	€ 1.051,20	€ 1.388,88				
	Dubelestreek 16	2018 - 2019	4551	€ 849,98	4792	€ 3.383,00	€ 4.432,98				
			10419	€ 1.977,30	11491	€ 8.220,80	€ 10.198,10				
	Dubelestreek 14	2019 - 2020	3315	€ 499,09	5209	€ 4.500,05	€ 4.999,14				
	Dubelestreek 16	2019 - 2020	4380	€ 830,27	4865	€ 3.965,98	€ 4.796,25				
			7695	€ 1.329,36	10074	€ 8.466,03	€ 9.795,39				
	Dubelestreek 14	2020 - 2021	3304	€ 443,69	5119	€ 4.389,41	€ 4.833,10				
	Dubelestreek 16	2020 - 2021	4223	€ 660,61	6139	€ 4.941,44	€ 5.602,05	8547		10941	€ 10.142,88
			7527	€ 1.104,30	11258	€ 9.330,85	€ 10.435,15				

Tabel 4 Energie - 1

localite	adres	periode	Elektra		Gas		total in € incl. BTW	Elektra	Gas	gemiddeld/jaar in €
			kWh	in € incl. BTW	m3	in € incl. BTW		gemiddeld/jaar kWh	gemiddeld/jaar m3	
Franeker	Franciscushof 16	2018 - 2019			112	€ 226,61	€ 226,61			
	Godsacker 11	2018 - 2019			8039	€ 5.782,61	€ 5.782,61			
	Godsacker 13	2018 - 2019	10271	€ 2.672,97			€ 2.672,97			
			10271	€ 2.672,97	8151	€ 6.009,22	€ 8.682,19			
	Franciscushof 16	2019 - 2020			116	€ 251,57	€ 251,57			
	Godsacker 11	2019 - 2020			6915	€ 5.943,25	€ 5.943,25			
	Godsacker 13	2019 - 2020	9928	€ 2.804,04			€ 2.804,04			
			9928	€ 2.804,04	7031	€ 6.194,82	€ 8.998,86			
	Franciscushof 16	2020 - 2021			118	€ 274,70	€ 274,70			
	Godsacker 11	2020 - 2021			10233	€ 8.428,13	€ 8.428,13			
	Godsacker 13	2020 - 2021	16787	€ 3.663,82			€ 3.663,82			
			16787	€ 3.663,82	10351	€ 8.702,83	€ 12.366,65	12329	8511	€ 10.015,90
Harlingen	Zuiderhaven 77	2018 - 2019	2478	€ 474,00	7707	€ 5.644,73	€ 6.118,73			
	Zuiderhaven 77 bij	2018 - 2019	7796	€ 1.434,22			€ 1.434,22			
			10274	€ 1.908,22	7707	€ 5.644,73	€ 7.552,95			
	Zuiderhaven 77	2019 - 2020	4571	€ 795,67	8367	€ 6.610,39	€ 7.406,06			
	Zuiderhaven 77 bij	2019 - 2020	7093	€ 1.477,01			€ 1.477,01			
			11664	€ 2.272,68	8367	€ 6.610,39	€ 8.883,07			
	Zuiderhaven 75	2020 - 2021	5133	€ 830,43	9234	€ 7.253,23	€ 8.083,66			
	Zuiderhaven 77 bij	2020 - 2021	9109	€ 1.433,75			€ 1.433,75			
	Zuiderhaven 77 bij	2020 - 2021	3150	€ 556,80			€ 556,80	13110	8436	€ 8.836,74
			17392	€ 2.820,98	9234	€ 7.253,23	€ 10.074,21			

tabel 4 Energie - 2

locatie	adres	periode	Elektra		Gas		total in € incl. BTW	gemiddeld/jaar kWh	Gas	gemiddeld/jaar in €
			kWh	in € incl. BTW	m3	in € incl. BTW			gemiddeld/jaar m3	
Terschelling	Brouwershoekweg 1	2018 - 2019	1302	€ 203,98	1901	€ 1.824,10	€ 2.028,08			
	Brouwershoekweg 1	2019 - 2020	1228	€ 128,13	1193	€ 1.423,34	€ 1.551,47			
	Brouwershoekweg 1	2020 - 2021	995	€ 64,86	1042	€ 1.132,53	€ 1.197,39	1175	1379	€ 1.459,99

tabel 4 Energie - 3

	locatie		
naam	St. Annaparochie	Dronrijp	
adres	Verrijzenis des Heren Kerk	Maria geboorte kerk	
postcode	Jan Janz Costerstraat 11/m5 9076 EA	Dubele Streek 14 t/m 16 9035 AJ	
omschrijving	kerk met nevenruimten,	kerk met toren, nevenruimten,	
polisnummer 2016139			
opstal	€ 2.311.979,00		
inventaris	€ 25.453,00		
kruiswegstaties	€ 6.952,00		
inventaris overig	€ 202.772,00		
totaal		€ 2.547.156,00	
jaarpremie opstal	€ 2.057,00		
jaarpremie inventaris	€ 31,00		
kruiswegstaties	€ 9,00		
inventaris overig	€ 244,00		
	€ 2.341,00	€ 2.547.156,00	
polisnummer 2016140 (kerk)			
opstal		€ 4.095.113,00	
orgel		€ 352.194,00	
inventaris		€ 363.834,00	
inventaris overig		€ 263.625,00	
polisnummer 2016141 (pastorie)			
opstal		€ 1.042.802,00	
jaarpremie			
polisnummer 2021539 (colombarium+berging)		-	
exkl. berging begraafplaats			€ 6.117.568,00
jaarpremie 2016140 (kerk)		€ 4.165,00	
jaarpremie 2016141 (pastorie)		€ 803,00	
jaarpremie 2021539 (colombarium+berging)		€ 75,00	
		€ 5.043,00	€ 6.117.568,00
polisnummer 2021539 (colombarium+berging)			
jaarpremie		€ 75,00	

tabel 5 verzekeringen - 1

	Franeker st. Franciscuskerk	Harlingen St. Michaëlkerk	Terschelling Sint Petrus de Visser kerk
naam	st. Franciscuskerk	St. Michaëlkerk	Sint Petrus de Visser kerk
adres	Godsacker 13	Zuiderhaven 75 t/m 77	Brouwershoekweg 1
postcode	8801 LM	88671 CM	8891 GJ
omschrijving	kerk met toren, nevenruimten,	kerk met toren, nevenruimten,	kerk met nevenruimten, pastorie
polisnummer 2016142			
opstal	€ 5.068.800,00		
polisnummer 2016143			
orgel	€ 585.143,00		
inventaris	€ 187.157,00		
inventaris overig	€ 353.567,00		
	€ 6.194.667,00		
jaarpremie 2016142	€ 3.901,00		
jaarpremie 2016143	€ 1.053,00		
	€ 4.954,00	€ 6.194.667,00	
polisnummer 2016146 (kerk)			
opstal +kerkelijk kunstbezit		€ 16.010.306,00	
orgel		€ 801.136,00	
inventaris kostbare voorwerpen		€ 352.284,00	
inventaris		€ 231.006,00	
polisnummer 2016148 (pastorie)			
opstal incl.par.centrum		€ 2.841.918,00	
inventaris		€ 125.566,00	
		€ 20.362.216,00	
jaarpremie 2016146		€ 14.243,00	
orgel		€ 553,00	
inventaris kostbare voorwerpen		€ 423,00	
inventaris		€ 277,00	
jaarpremie 2016148 pastorie			
inventaris		€ 2.091,00	
excl. kapel begraafplaats		€ 151,00	
		€ 17.738,00	€ 20.362.216,00
polisnummer 2016144			
opstal			€ 1.307.188,00
polisnummer 2016145			
orgel			€ 19.061,00
inventaris			€ 115.396,00
			€ 1.441.645,00
jaarpremie 2016144			€ 902,00
jaarpremie 2016145			153
			€ 1.055,00
			€ 1.441.645,00

tabel 5 verzekeringen - 2

Werkzaamheden	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	subtotaal
Locatie Harlingen											
- Kerk	136.432,34	4.754,09	14.400,21	5.379,66	4.754,09	13.226,51	12.009,25	4.754,09	10.926,30	45.025,31	251.660,64
- Pastorie	14.023,90	39.511,34	3.965,17	1.727,88	1.727,88	7.896,46	6.662,26	20.619,61	3.339,60	1.727,88	101.199,56
subtotaal (incl. BTW)	150.456,24	44.265,43	18.365,38	7.107,54	6.481,97	21.122,97	18.671,51	25.373,70	14.265,90	46.753,19	352.860,20
Locatie Dronrijp											
- Kerk	33.644,05	26.846,27	6.806,25	4.293,08	5.391,76	4.293,08	19.524,56	6.135,91	5.177,59	4.293,08	116.405,63
- Pastorie	1.036,97	7.073,66	707,85	995,83	707,85	707,85	2.023,12	5.674,90	707,85	1.200,32	20.833,78
- Pastorie	9.278,28	2.616,02	2.616,02	45.107,59	2.616,02	2.616,02	6.318,62	7.649,62	2.616,02	26.416,72	107.848,51
subtotaal (incl. BTW)	43.959,30	36.535,95	10.130,12	50.396,50	8.715,43	7.616,95	27.846,30	19.440,43	8.501,46	31.910,12	245.087,92
Locatie Franeker											
- Kerk	58.854,40	53.341,64	2.549,47	2.549,47	2.549,47	2.549,47	35.028,29	2.549,47	2.549,47	10.487,07	173.010,64
- Parochiegebouw	7.194,66	822,80	822,80	822,80	822,80	822,80	2.438,15	822,80	822,80	822,80	16.212,79
subtotaal (incl. BTW)	66.049,06	54.164,44	3.372,27	3.372,27	3.372,27	3.372,27	37.466,44	3.372,27	3.372,27	11.309,87	189.223,43
Locatie St Annaparochie											
- Kerk	21.784,02	2.220,35	4.277,35	4.755,30	4.277,35	2.220,35	12.849,56	2.220,35	4.277,35	37.172,41	102.075,60
- Pastorie	12.829,63	987,36	1.398,76	1.398,76	1.398,76	987,36	2.914,89	987,36	1.398,76	22.126,06	46.425,28
- Parochiegebouw	43.809,26	1.398,76	1.847,67	1.398,76	1.847,67	1.398,76	3.235,54	1.398,76	1.847,67	20.260,24	78.440,67
subtotaal (incl. BTW)	84.422,91	4.606,47	7.523,78	7.552,82	7.523,78	4.606,47	19.019,99	4.606,47	7.523,78	79.558,71	226.941,55
Locatie Terschelling											
- Kerk	109.489,27	2.406,69	2.406,69	2.406,69	2.406,69	5.880,60	10.249,91	2.406,69	2.406,69	12.600,94	152.657,23
- Pastorie	9.062,90	11.156,20	1.149,50	1.149,50	1.149,50	5.100,15	1.454,42	5.910,85	1.149,50	1.149,50	38.432,02
subtotaal (incl. BTW)	118.552,17	13.562,89	3.556,19	3.556,19	3.556,19	10.980,75	11.704,33	8.317,54	3.556,19	13.750,44	191.089,25
TOTAAL PAROCHIE (incl. BTW)	€ 463.439,68	€ 153.135,18	€ 42.947,74	€ 71.985,32	€ 29.649,84	€ 47.699,41	€ 114.728,57	€ 61.130,41	€ 37.219,60	€ 183.282,33	€ 1.205.202,35

Tabel 6 meerjarenonderhoud

St. Annaparochie Verrijzenis des Heren Kerk						
	per m2 BVO kerk	per zitplaats	per gebruik	per bezoeker	per locatie	
verzekerde waarde	€ 3.607,87	€ 31.839,45			€ 2.547.156,00	
energieverbruik (gas en elektra)	€ 8,48	€ 74,88	€ 115,20	€ 3,63	€ 5.990,35	
gepland onderhoud	€ 32,47	€ 286,58	€ 440,88	€ 13,89	€ 22.926,00	
verzekeringspremie	€ 3,32	€ 29,26	€ 29,26	€ 1,42	€ 2.341,00	
exploitatie (E, onderhoud, verz. premie)	€ 44,27	€ 390,72	€ 585,35	€ 18,94	€ 31.257,35	
Dronrijp Maria geboorte kerk						
	per m2 BVO kerk	per zitplaats	per gebruik	per bezoeker	per locatie	
verzekerde waarde	€ 6.585,11	€ 30.896,81			€ 6.117.568,00	
energieverbruik (gas en elektra)	€ 10,92	€ 51,23	€ 126,79	€ 2,09	€ 10.142,88	
gepland onderhoud	€ 13,19	€ 61,89	€ 153,19	€ 2,53	€ 12.255,00	
verzekeringspremie	€ 5,43	€ 25,47	€ 63,04	€ 1,04	€ 5.043,00	
exploitatie (E, onderhoud, verz. premie)	€ 29,54	€ 138,59	€ 343,01	€ 5,66	€ 27.440,88	
Franeker st. Franciscuskerk						
	per m2 BVO kerk	per zitplaats	per gebruik	per bezoeker	per locatie	
verzekerde waarde	€ 4.870,02	€ 10.906,10			€ 6.194.667,00	
energieverbruik (gas en elektra)	€ 7,87	€ 17,63	€ 101,17	€ 3,28	€ 10.015,90	
gepland onderhoud	€ 14,88	€ 33,32	€ 191,15	€ 6,19	€ 18.924,00	
verzekeringspremie	€ 3,89	€ 8,72	€ 50,04	€ 1,62	€ 4.954,00	
exploitatie (E, onderhoud, verz. premie)	€ 26,65	€ 59,67	€ 342,36	€ 11,08	€ 33.893,90	

tabel 7 exploitatie per locatie 1

Harlingen St. Michaëlkerk						
	per m2 BVO kerk	per zitplaats	per gebruik	per bezoeker	per locatie	
verzekerde waarde	€ 12.694,65	€ 29.088,88			€ 20.362.216,00	
energieverbruik (gas en elektra)	€ 5,51	€ 12,62	€ 102,75	€ 1,93	€ 8.836,74	
gepland onderhoud	€ 11,00	€ 25,20	€ 205,15	€ 3,86	€ 17.643,00	
verzekeringspremie	€ 11,06	€ 25,34	€ 206,26	€ 3,88	€ 17.738,00	
exploitatie (E, onderhoud, verz. premie)	€ 27,57	€ 63,17	€ 514,16	€ 9,66	€ 44.217,74	
Terschelling Sint Petrus de Visser kerk						
	per m2 BVO kerk	per zitplaats	per gebruik	per bezoeker	per locatie	
verzekerde waarde	€ 4.190,83	€ 14.416,45			€ 1.441.645,00	
energieverbruik (gas en elektra)	€ 4,24	€ 14,60	€ 56,15		€ 1.459,99	
gepland onderhoud	€ 55,55	€ 191,09	€ 734,96		€ 19.109,00	
verzekeringspremie	€ 3,07	€ 10,55	€ 40,58		€ 1.055,00	
exploitatie (E, onderhoud, verz. premie)	€ 62,86	€ 216,24	€ 831,69		€ 21.623,99	

tabel 7 exploitatie per locatie 2

localite						
naam adres postcode	omschrijving	St. Annaparochie Verrijzenis des Heren Kerk Jan Janz Costerstraat 11/m5 9076 EA	Drontje Maria geboorte kerk Dubbele Steek 14 t/m 16 9035 AJ	Franeke st. Franciscuskerk Godacker 13 8801 LM	Harlingen St. Michielkerk Zuiderhaven 75 t/m 77 88571 CM	Terschelling Sint Petrus de Visser kerk Brouwershoekweg 1 8891 GJ
	kerk met nevenruimten, parochiezaal, opbaar ruimte en woning (verhuurd)	kerk met toren, nevenruimten, pastorie (bewoond), begraafplaats, vm. koelshuis en zonnepuis (alle monumentaal)	kerk met toren, nevenruimten, parochiezaalsacristie in woning (verhuurd), en opbaar ruimte (verhuurd)	kerk met toren, nevenruimten, parochiezaal (verhuurd) en parochiezaal bewoond)	kerk met toren, nevenruimten, pastorie (verhuurd) en parochiezaal bewoond)	kerk met nevenruimten, pastorie (niet bewoond)
	verzekerde waarde	€ 2.547.156,00	€ 6.117.568,00	€ 6.194.667,00	€ 20.362.216,00	€ 1.441.645,00
	WOZ-waarde	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
kerkbalans - personen (2022) kerkbalans - adressen (2022) kerkbalans - aangeschreven adressen (2021) kerkbalans - aangeschreven adressen (2022) kerkbalans opbrengst 2021 (*) kerkbalans opbrengst gemiddeld (*)		564	753	1192	1712	4628
		410	502	806	1185	3181
		75	176	245	281	793
		79	169	230	259	746
		€ 10.737,00	€ 28.636,78	€ 40.751,39	€ 42.792,40	€ 1.150,00
		€ 191,73	€ 194,81	€ 193,18	€ 193,68	
	8000 opbrengst kerkbalans					€ 135.664,00
	8020 collecties eigen kerk					€ 12.702,00
	8030 collecties huwelijks- en jub. diensten					€ 307,00
	8040 Stipendia					€ 6.646,00
	8071 uitvaarten					€ 13.807,00
	8080 ouder bijdragen					€ 150,00
	8085 verkoop misboekjes					€ 236,00
	8086 opbrengst offerblokken					€ 5.844,00
	8090 giften					€ 1.400,00
8092 opbr. parochiebladen					€ 12.167,00	
8095 collecties derden					€ 2.878,00	
total bijdragen parochianen						€ 191.801,00
gemiddeld van jaarrekening 2021		€ 38.340,20	€ 38.340,20	€ 38.340,20	€ 38.340,20	
8200 opbrengsten onr. goed						€ 105.629,00
8260 rente deposito's / bankrek.						€ 28,00
8275 rente hypotheek u/g						€ 1.588,00
8299 ov. opbr. uit bezittingen en beleggingen						€ 650,00
gemiddeld van jaarrekening 2021		€ 21.579,00	€ 21.579,00	€ 21.579,00	€ 21.579,00	€ 107.895,00
total opbrengsten						€ 299.696,00
4150 energiekosten		€ 5.990,35	€ 10.142,88	€ 10.142,88	€ 8.836,74	€ 44.490,00
gasverbruik in m3		7199	10941	8511	8436	
E-verbruik in kWh		-1193	8547	12329	13110	
jaarpremie verzekeringen Donatus		€ 2.341,00	€ 5.043,00	€ 4.954,00	€ 17.738,00	€ 31.131,00
alternatieve energiebron(nen)		ja	nee	nee	nee	
totale kosten energieverbruik		€ 5.990,35	€ 10.142,88	€ 2.072,65	€ 8.836,74	€ 28.502,61
PV panelen en geïnstalleerd vermogen						
mogelijkheid PV panelen			nee	ja	nee	
gepland onderhoud voor komende 10 jaar		€ 22.926,00	€ 24.510,00	€ 18.924,00	€ 35.286,00	€ 120.755,00
BRIM-subsidie		nee	ja	nee	ja	
voor rek van parochie na BRIM-subsidie		€ 22.926,00	€ 12.255,00	€ 18.924,00	€ 17.643,00	€ 90.857,00
vlg. opgave K. Vedman)						

tabel 8 overzicht inkomsten- uitgaven 1

Bijlagen:

Samenstelling commissie	M. Hettinga	-	locatie St. Annaparochie
	P. Mulder	-	locatie Dronrijp
	J. Hoekstra	-	locatie Franeker
	D. de Boer	-	locatie Franeker
	A. Engwerda	-	locatie Harlingen
	S. Volkers	-	locatie Terschelling (formeel)
	S. Mulder		architectenbureau Kijlstra en Brouwer
			extern adviseur
	G. Brouwer		architectenbureau Kijlstra en Brouwer
			extern adviseur
	S. Y. Hiemstra	-	secretaris
	G. Boekema	-	voorzitter

scorelijst bureau BDM met toelichting

St. Annaparochie	luchtfoto situatie fragment bestemmingsplan rapportage onderhoudstoestand Monumentenwacht bouwhistorische opname en waardestelling bureau BDM overzichtstekening
Dronrijp	luchtfoto situatie fragment bestemmingsplan rapportage onderhoudstoestand Monumentenwacht bouwhistorische opname en waardestelling bureau BDM overzichtstekening
Franeker	luchtfoto situatie fragment bestemmingsplan rapportage onderhoudstoestand Monumentenwacht bouwhistorische opname en waardestelling bureau BDM overzichtstekening
Harlingen	luchtfoto situatie fragment bestemmingsplan rapportage onderhoudstoestand Monumentenwacht bouwhistorische opname en waardestelling bureau BDM overzichtstekening
Terschelling	luchtfoto situatie fragment bestemmingsplan rapportage onderhoudstoestand Monumentenwacht bouwhistorische opname en waardestelling bureau BDM overzichtstekening

Geraadpleegde bronnen:

wie is religieus en wie niet? CBS 2018 Hans Schmeets

21-250 rapport_ St. Annaparochie – 01-11-2021 adviesburo Van der Plas b.v.

21.250 rapport Dronrijp - 01-11-2021 adviesburo Van der Plas b.v.

21.250 rapport Franeker - 01-11-2021 adviesburo Van der Plas b.v.

21-250 rapport Harlingen - 01-11-2021 adviesburo Van der Plas b.v.

21-250 rapport Terschelling - 01-11-2021 adviesburo Van der Plas b.v.

Jaarrekening 2021 parochie Jacobus de Meerdere – Jos Manshande penningmeester a.i.

overzicht deelname actie Kerkbalans 2021 en 2022 – Karin Veldman

Programmaboekje april-november 2009 Vicarie Verrijzenis der Heren.

Huis en baken - de kerk van de Sint Michaël in Harlingen - H. Oldenhof

350 jaar Op Weg - St. Franciscus parochie Franeker 1637-1987- H.O. Veldman

De geschiedenis van Franeker en omgeving 1993 - H. Kreger (ISBN 90-74022-19-7)

Sterkte! Katholieken op Vlieland en Terschelling – Nellie Sluis

Pierre Cuypers - Wies van Leeuwen (WBOOKS)

NEN 2580 – 2007 Oppervlakte en inhoud van gebouwen – termen, definities en bepalingsmethoden

Roomsk op 'e Ryp - 300 jaar Parochie Maria Geboorte 125 jaar sint Radbodus school - H.O. Veldman,
P.G. M. Mulder, L. J. Sierkstra en D.J. Zeinstra, september 2000, ISBN 90-9014168-5

www.kadstralekaart.com

www.ruimtelijkeplannen.nl

www.cbs.nl

www.rce.nl

www.monumentenwacht.nl

www.vd-plas.nl

Waardering R.K. Maria Geboorte kerk Dronrijp

Waarderingsscores:

1 = geen (indifferente of neutrale) waarde; 2 = geringe waarde; 3 = positieve waarde; 4 = hoge waarde; 5 = zeer hoge waarde

1. (Cultuur)historische waarden

- belang in en voor de geschiedenis van plaats, omgeving, regio.

Waarderingsscore: 4

2. Architectonische en architectuur-/kunsthistorische waarden

- bouwkunstig en kunsthistorisch belang (formeel harmonie, typologie, stijl, materiaalgebruik, decoratie, plaats binnen het oeuvre van de ontwerper enz.).

Waarderingsscore: 4

3. Ensemble waarden extern

- de samenhang tussen het bouwwerk en zijn omgeving (bijv. bijgebouwen, kerkhof, beplanting): historische belevingswaarde.

Waarderingsscore: 4

4. Kunsthistorische waarden intern / ensemble waarden intern

- de samenhang tussen gebouw en inrichting: kwaliteit van het interieur in zijn samengestelde delen.¹

Waarderingsscore: 4

5. Gaafheid (authenticiteit)

- authenticiteit van exterieur, interieur en ensemble: mate van behoud aan substantie; zichtbaarheid van oorspronkelijk ontwerp en eventuele volgende fasen; kwaliteit van latere ingrepen.

Waarderingsscore: 4

6. Zeldzaamheid

- mate van eigenheid en bijzonderheid, speciaal in relatie tot de regio.

Waarderingsscore: 5

¹ Het gaat bij het ensemble om een samenhang van roerende en onroerende goederen of de roerende goederen onderling

7. **Ligging / stedenbouwkundige waarden**

- situering in de stedenbouwkundige omgeving en in het landschap (ook op enige afstand; relatie tot beschermd dorps- of stadsgezicht, natuurgebied). N.B instandhouding van deze waarde valt buiten het bereik van de bescherming!

Waarderingsscore: 4

Eindscore: 29

Toelichting:

De Rooms-Katholieke kerk van Dronrijp is in algemene zin van cultuurhistorisch en architectuurhistorisch belang als Neoclassicistische Waterstaatskerk van 1839 met een front en toren in een strenge traditionalistische architectuur uit 1939. Voor verdere toelichting zie rapport “Bouwhistorische opname en waardebeoordeling R.K. Maria Geboortekerk Dronrijp, BDM Groningen 2022”

Historisch belang van het orgel:

Het historisch belang van het orgel is hoog als oorspronkelijk Ademaorgel waarvan de orgelkas met het rijke snijwerk zeer goed bewaard is gebleven en aangepast is aan het neoclassicistische interieur van de Waterstaatskerk.

Andere kerkelijke kunst van historische waarde die zich in het gebouw bevindt:

Het stucwerk plafond van het middenschip met drie cirkelvormige stucwerkreliefs, het schilderij van Otto de Boer in het koor dat onderdeel is van de oorspronkelijke opzet van de Waterstaatskerk en ingepast is in de architectuur van het interieur, de kruiswegstaties ook geschilderd door Otto de Boer, het neogotische biechthok ca. 1881, vier neogotische beelden (Maria, Christus Heilig Hart, Jozef en Antonius) van beeldhouwer Johannes Petrus Maas. (voor uitgebreidere opsomming en beschrijving zie rapportage).

Overige belangrijke historische aandachtspunten:

Het is de enige Katholieke Waterstaatskerk die grotendeels bewaard is gebleven in Friesland.

Waardering Sint Franciscuskerk, Franeker

Waarderingsscores:

1 = geen (indifferente of neutrale) waarde; 2 = geringe waarde; 3 = positieve waarde; 4 = hoge waarde; 5 = zeer hoge waarde

1. (Cultuur)historische waarden

- belang in en voor de geschiedenis van plaats, omgeving, regio.

Waarderingsscore: 4

2. Architectonische en architectuur-/kunsthistorische waarden

- bouwkunstig en kunsthistorisch belang (formele harmonie, typologie, stijl, materiaalgebruik, decoratie, plaats binnen het oeuvre van de ontwerper enz.).

Waarderingsscore: 5

3. Ensemble waarden extern

- de samenhang tussen het bouwwerk en zijn omgeving (bijv. bijgebouwen, kerkhof, beplanting): historische belevingswaarde.

Waarderingsscore: 4

4. Kunsthistorische waarden intern / ensemble waarden intern

- de samenhang tussen gebouw en inrichting: kwaliteit van het interieur in zijn samengestelde delen.²

Waarderingsscore: 5

5. Gaafheid (authenticiteit)

- authenticiteit van exterieur, interieur en ensemble: mate van behoud aan substantie; zichtbaarheid van oorspronkelijk ontwerp en eventuele volgende fasen; kwaliteit van latere ingrepen.

Waarderingsscore: 4

6. Zeldzaamheid

- mate van eigenheid en bijzonderheid, speciaal in relatie tot de regio.

Waarderingsscore: 3

² Het gaat bij het ensemble om een samenhang van roerende en onroerende goederen of de roerende goederen onderling

7. **Ligging / stedenbouwkundige waarden**

- situering in de stedenbouwkundige omgeving en in het landschap (ook op enige afstand; relatie tot beschermd dorps- of stadsgezicht, natuurgebied). N.B instandhouding van deze waarde valt buiten het bereik van de bescherming!

Waarderingsscore: 2

Eindscore: 27

Toelichting:

De Sint Franciscuskerk naar ontwerp van architect H. van Wissen, is een van de modernste kerken van na de Tweede Wereldoorlog in Friesland. Architectuur en inrichting kwamen tegemoet aan de nieuwe richtlijnen van de rooms katholieke liturgie van de jaren zestig. Die was sober. Toch wist de architect de kerk door middel van ruimte- en lichtwerking een bijzondere sfeer te geven. De belichting van de ruimte komt voornamelijk van de oostzijde, vanuit de uit gestapelde betonelementen opgebouwde zijmuur die met geelkleurig glas is bezet. De vlakheid van het dak is doorbroken door een zigzag geplooid gestukadoord plafond. Het hoge muurvlak achter het altaar met de sgraffito's van Lando van den Berg verlenen aan het interieur een zekere monumentaliteit.

De doopvont kreeg een ongebruikelijke plaats in een met smalle verticale glas-in-loodramen gedecoreerde apsis aan de zuidzijde van de kerkzaal. Deze passeert men bij binnenkomst van de kerk. Naast de kerkzaal in het 'schip' bevindt zich in de lagere 'zijbeuk' een dagkerk – de eerste in Friesland.

Historisch belang van het orgel:

Het orgel werd in 1888 gebouwd door de orgelbouwers Adema uit Leeuwarden voor het voormalige neogotische kerkgebouw van architect Weber. Materiaal van het oude orgel in die kerk, van Van Dam dat van 1854 dateerde – een eenklaviers orgel – werd in het nieuwe tweeklaviers orgel verwerkt.

Na de ingebruikname van de nieuwe kerk in 1962 werd het orgel door de Fa. Schreurs uit Amsterdam overgeplaatst naar het nieuwe gebouw en bij deze gelegenheid in een nieuwe 'kas' geplaatst. Het orgel kwam in een nis op de galerij te staan. In 1995 werd het orgel door de Fa. Schreurs gerestaureerd en kreeg het een nieuwe kas in de stijl van het postmodernisme. Het orgel werd in het priesterkoor geplaatst.

De kerk is bijzonder geschikt als locatie voor het orgel door de mooie akoestiek van de ruimte.

Andere kerkelijke kunst van historische waarde die zich in het gebouw bevindt:

Op de wand achter het verhoogde priesterkoor zijn grote sgraffito's aangebracht die werden vervaardigd door pater Lando van den Berg. Centraal staat afgebeeld Jezus met de Emmaüsgangers. Op vier hoeken is de voorstelling van Jezus met de Emmaüsgangers omgeven door vier evangelisten.

De doopvont in de doopkapel aan de zuidzijde van de kerkzaal bestaat uit een diep rond bekken, waarop een koperen deksel, bekroond door een vis en een minder diep bekken, dat daaromheen loopt. Deze buitenste rand doet dienst als wijwaterbekken.

Langs de westwand zijn de kruiswegstaties aangebracht.

Waardering R.K. Heilige Aartsengel Michaëlkerk Harlingen

Waarderingsscores:

1 = geen (indifferente of neutrale) waarde; 2 = geringe waarde; 3 = positieve waarde; 4 = hoge waarde; 5 = zeer hoge waarde

1. (Cultuur)historische waarden

- belang in en voor de geschiedenis van plaats, omgeving, regio.

Waarderingsscore: 4

2. Architectonische en architectuur-/kunsthistorische waarden

- bouwkunstig en kunsthistorisch belang (formele harmonie, typologie, stijl, materiaalgebruik, decoratie, plaats binnen het oeuvre van de ontwerper enz.).

Waarderingsscore: 4

3. Ensemble waarden extern

- de samenhang tussen het bouwwerk en zijn omgeving (bijv. bijgebouwen, kerkhof, beplanting): historische belevingswaarde.

Waarderingsscore: 4

4. Kunsthistorische waarden intern / ensemble waarden intern

- de samenhang tussen gebouw en inrichting: kwaliteit van het interieur in zijn samengestelde delen.³

Waarderingsscore: 5

5. Gaafheid (authenticiteit)

- authenticiteit van exterieur, interieur en ensemble: mate van behoud aan substantie; zichtbaarheid van oorspronkelijk ontwerp en eventuele volgende fasen; kwaliteit van latere ingrepen.

Waarderingsscore: 5

6. Zeldzaamheid

- mate van eigenheid en bijzonderheid, speciaal in relatie tot de regio.

Waarderingsscore: 4

³ Het gaat bij het ensemble om een samenhang van roerende en onroerende goederen of de roerende goederen onderling

7. **Ligging / stedenbouwkundige waarden**

- situering in de stedenbouwkundige omgeving en in het landschap (ook op enige afstand; relatie tot beschermd dorps- of stadsgezicht, natuurgebied). N.B instandhouding van deze waarde valt buiten het bereik van de bescherming!

Waarderingsscore: 4

Eindscore: 30

Toelichting

Het gebouw is in algemene zin van belang door de kwaliteit van het architectonisch ontwerp als neogotische kruisbasiliek met dwarsbeuk en hoge toren en door de hoge mate van authenticiteit van de gevels en interieur. Zie verder rapport “Bouwhistorische opname en waardebeoordeling R.K. St. Michaëlkerk Harlingen, BDM Groningen 2022”

Historisch belang van het orgel:

Het historisch belang van het orgel is hoog als oorspronkelijk Ademaorgel dat is aangepast aan de architectuur van het gebouw met de twee orgelkasten waartussen het licht van het torenvenster valt en ruimte voor het koor aanwezig is wat toen een innoverend concept was. Bovendien is de orgelkas ontworpen door de bekende beeldhouwer Mengelberg die ook het hoofdaltaar, de zijaltaren en de biechtstoelen ontworpen had.

Andere kerkelijke kunst van historische waarde die zich in het gebouw bevindt:

In zijn algemeenheid hebben de inrichting van het transept, koor en absiden met de altaren, biechtstoelen, oorspronkelijke triomfkruis, communiebanken, de vloeren, de geïntegreerde kruiswegstaties, de doopvont en de vloer van de doopkapel hoge monumentwaarde omdat alles op elkaar afgestemd is en de kunstzinnige kwaliteit hoog is (voor uitgebreidere opsomming en beschrijving zie rapportage).

Waardering Sint Petrus de Visserkerk, Midsland, Terschelling

Waarderingsscores:

1 = geen (indifferente of neutrale) waarde; 2 = geringe waarde; 3 = positieve waarde; 4 = hoge waarde; 5 = zeer hoge waarde

1. (Cultuur)historische waarden

- belang in en voor de geschiedenis van plaats, omgeving, regio.

Waarderingsscore: 4

2. Architectonische en architectuur-/kunsthistorische waarden

- bouwkunstig en kunsthistorisch belang (formele harmonie, typologie, stijl, materiaalgebruik, decoratie, plaats binnen het oeuvre van de ontwerper enz.).

Waarderingsscore: 4

3. Ensemble waarden extern

- de samenhang tussen het bouwwerk en zijn omgeving (bijv. bijgebouwen, kerkhof, beplanting): historische belevingswaarde.

Waarderingsscore: 3

4. Kunsthistorische waarden intern / ensemble waarden intern

- de samenhang tussen gebouw en inrichting: kwaliteit van het interieur in zijn samengestelde delen.⁴

Waarderingsscore: 3

5. Gaafheid (authenticiteit)

- authenticiteit van exterieur, interieur en ensemble: mate van behoud aan substantie; zichtbaarheid van oorspronkelijk ontwerp en eventuele volgende fasen; kwaliteit van latere ingrepen.

Waarderingsscore: 4

6. Zeldzaamheid

- mate van eigenheid en bijzonderheid, speciaal in relatie tot de regio.

Waarderingsscore: 4

⁴ Het gaat bij het ensemble om een samenhang van roerende en onroerende goederen of de roerende goederen onderling

7. **Ligging / stedenbouwkundige waarden**

- situering in de stedenbouwkundige omgeving en in het landschap (ook op enige afstand; relatie tot beschermd dorps- of stadsgezicht, natuurgebied). N.B instandhouding van deze waarde valt buiten het bereik van de bescherming!

Waarderingsscore: 2

Eindscore: 24

Toelichting:

De Sint Petrus de Visserkerk illustreert de opkomst van het toerisme in naoorlogs Nederland, en daarmee de opbouw van de verzorgings- en welvaartsstaat die grote delen van de bevolking voor het eerst in staat stelde te genieten van een betaalde vakantie. Aanvankelijk speelde die zich voor de meesten vooral in Nederland af, waarbij de eilanden zich tot toeristenmagneten ontwikkelden. 's Zomers verveelvoudigde het aantal mensen daar. Vakantie betekende in het verzuilde Nederland nog niet dat katholieken, protestanten, en sociaaldemocraten buiten de grenzen van hun eigen geloofs- en ideologische gemeenschappen traden. Voor gelovigen vormde de kerk en de kerkgang daarvan de basis. Dat confronteerde vakantiegangers van het katholieke huize op het overwegend protestantse Terschelling met een probleem: er was geen katholieke kerk. 's Winters was daaraan ook geen behoefte, maar 's zomers des te meer. Dat maakt de Sint Petrus de Visserkerk een belangrijk historisch document dat zowel de opkomst van de welvaartsstaat als de grote invloed van de verzuiling illustreert.

De vorm van deze kerk refereert aan een tent. Het tentmotief komt in de naoorlogse kerkbouw veelvuldig voor, en daarmee representeert het gebouw een kenmerkend fenomeen uit de tijd waarin het werd gebouwd. Dat het voor toeristen werd gemaakt versterkt het effect van de tijdelijkheid – de meesten verblijven hooguit een paar weken op het eiland en keren dan terug naar huis. Bij de waardering is de typologie van groot belang. De formele harmonie van het gebouw is ondanks enkele latere toevoegingen nog geheel intact.

Historisch belang van het orgel:

Het orgel is niet van bijzonder historisch belang. Het heeft een eenvoudige houten kas met ronde hoeken en recht front. Het werd in 2001 overgenomen uit de Gereformeerde kerk in Midsland. Het orgel werd vervaardigd door de fa J. Reil uit Heerde en dateert uit de periode 1950-1975.

Andere kerkelijke kunst van historische waarde die zich in het gebouw bevindt:

De kerk had oorspronkelijk een sobere liturgische inrichting. Aan de westzijde bevindt zich op het verhoogde priesterkoor het altaar een processiekruis en een ambo. Het altaar bestaat uit een zwart marmeren plaat op een trapeziumvormig onderstel. De zijkanten daarvan hebben koperen hoekstrips en centraal zijn bronzen reliëfs aangebracht. Aan de linkerkant een adelaar met een aureool en een boekrol in zijn klauwen en aan de rechterkant een duif met een aureool. Aan de zijkanten van het blad bevinden zich koperen strips. Altaar en processiekruis vormen een ensemble en werden waarschijnlijk vervaardigd door Piet Rogge (1922-2007). De ambo bestaat uit een dubbele bandvormige metalen voet in kruisvorm met knoppen. Daaruit A-vormige stam met halverwege een kruis. Bovenaan een opening waardoor losse pen met doorboringen waaraan een lezenaar vervaardigd van multiplex is aangebracht. Daaromheen is (later) een balustrade aangebracht van smeedijzer en hout.

In de muur achter het altaar bevindt zich een eenvoudig houten tabernakel met op de deur een houten reliëf, dat het Lam Gods met een kruis voorstelt. Aan weerszijden zijn op metalen platen eveneens houten reliëfs aangebracht met de voorstelling van een duif (links) en een dolfijn (rechts). De metalen platen zijn goudkleurig beschilderd. Het tabernakel werd vervaardigd door de Harlingse kunstenaar Jan Murk de Vries en dateert van circa 1958. Eveneens aan de westmuur hangt een reliëf in de vorm van een springende vis met op de rug een mand met broden. Hieraan is een vissersnet bevestigd. Ook dit was vlak na de oplevering in de kerk aangebracht. Bij de ingang van de kerk hangen aan de muur twee wijwaterkommen van natuursteen op een bakstenen zuil.

Na de sluiting van de parochiekerk op West Terschelling in de jaren tachtig zijn er verschillende kunstwerken naar de Sint Petrus de Visserkerk overgebracht. Dat heeft de inrichting van de kerk enigszins verrommeld.

Waardering Verrijzeniskerk Sint Annaparochie

Waarderingsscores:

1 = geen (indifferente of neutrale) waarde; 2 = geringe waarde; 3 = positieve waarde; 4 = hoge waarde; 5 = zeer hoge waarde

1. (Cultuur)historische waarden

- belang in en voor de geschiedenis van plaats, omgeving, regio.

Waarderingsscore: 3

2. Architectonische en architectuur-/kunsthistorische waarden

- bouwkunstig en kunsthistorisch belang (formele harmonie, typologie, stijl, materiaalgebruik, decoratie, plaats binnen het oeuvre van de ontwerper enz.).

Waarderingsscore: 3

3. Ensemble waarden extern

- de samenhang tussen het bouwwerk en zijn omgeving (bijv. bijgebouwen, kerkhof, beplanting): historische belevingswaarde.

Waarderingsscore: 4

4. Kunsthistorische waarden intern / ensemble waarden intern

- de samenhang tussen gebouw en inrichting: kwaliteit van het interieur in zijn samengestelde delen.⁵

Waarderingsscore: 3

5. Gaafheid (authenticiteit)

- authenticiteit van exterieur, interieur en ensemble: mate van behoud aan substantie; zichtbaarheid van oorspronkelijk ontwerp en eventuele volgende fasen; kwaliteit van latere ingrepen.

Waarderingsscore: 2

6. Zeldzaamheid

- mate van eigenheid en bijzonderheid, speciaal in relatie tot de regio.

Waarderingsscore: 3

⁵ Het gaat bij het ensemble om een samenhang van roerende en onroerende goederen of de roerende goederen onderling

7. **Ligging / stedenbouwkundige waarden**

- situering in de stedenbouwkundige omgeving en in het landschap (ook op enige afstand; relatie tot beschermd dorps- of stadsgezicht, natuurgebied). N.B instandhouding van deze waarde valt buiten het bereik van de bescherming!

Waarderingsscore: 2

Eindscore: 20

Toelichting:

Eind jaren vijftig moesten kerk, pastorie en gezinsverzorging een nieuw onderkomen krijgen. Deze drie functies zijn door architect P. Starmans op bijzondere wijze samengebracht in dit U-vormig ensemble rondom een centrale binnentuin. Exterieur en interieur van de kerk zijn heel sober. Bijzonder zijn de kleine glas-in-loodvensters.

Latere ingrepen hebben de kerk aangetast. Vooral de grote pui in de kerkzaal heeft een negatieve impact op de ruimte en op het exterieur. Ook de aanbouw aan de voorzijde met de parochiezaal heeft het oorspronkelijke karakter van het gebouw aangetast.

Historisch belang van het orgel:

Het orgel is historisch niet van belang. Er is geen sprake van een samenhang met de kerk.

Andere kerkelijke kunst van historische waarde die zich in het gebouw bevindt:

Glasramen: smalle hoge ramen met enkele figuren (o.a. Bonifatius met doorboord boek en Franciscus met stigmata op de handen) die het hele raam beslaan en ramen met abstracte voorstellingen, 1959; Mozaïek aan de noordwand, 1959 met voorstelling van Maria met kind.